

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Jakub Eberle

**Zdroje a vývoj postoje Spolkové republiky
k rozšiřování NATO v letech 1990-97**

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Jakub Eberle**
Vedoucí práce: **JUDr. Vladimír Handl, CSc.**
Oponent práce: **PhDr. Miroslav Kunštát, PhD.**
Datum obhajoby: 2010

Hodnocení:

Bibliografický záznam

EBERLE, Jakub. *Zdroje a vývoj postoje Spolkové republiky k rozšiřování NATO v letech 1990-97*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 62 s. Vedoucí bakalářské práce JUDr. Vladimír Handl, CSc.

Anotace

Bakalářská práce „Zdroje a vývoj postoje Spolkové republiky k rozšiřování NATO v letech 1990-97“ přináší vysvětlení formování pozice spolkové vlády k danému tématu založené na sociálně konstruktivistických teoriích zahraniční politiky a mezinárodních vztahů, které zdůrazňují význam hodnot, norem a jazyka na úkor materiálních faktorů. Navrhuje trojčlenný teoretický model pro analýzu tvorby německé zahraniční politiky, jehož součástmi jsou (1) identita tvořící normativní rámec, jenž vymezuje prostor pro chování státu jakožto kolektivního aktéra, (2) vznik zahraničně politických rolí a jejich střet v rámci diskurzu a (3) výsledné rozhodování ovlivněné vstupem externích faktorů. Kriticky zkoumá klíčové směry chápání normativního základu německé zahraniční politiky v podobě konceptů civilní mocnosti a strategické kultury a identifikuje, jaké hodnoty a normy tvoří její obsah. Popisuje vznik různých variant postoje SRN k rozšíření Aliance, ukazuje, kdo byli jejich nositelé, jakým způsobem interpretovali obsah německé identity a jak probíhal jejich střet. Pokouší se odhadnout nejvýznamnější externí faktory a jejich dopad na konečné německé rozhodnutí, jak se zformovalo především v roce 1994.

Annotation

This thesis strives to explain formation of German government's attitude towards NATO enlargement within the years of 1990-97. The approach presented is embedded in social constructivist theories of foreign policy and international relations, which emphasize the importance of values, norms and language and downplay the influence of material factors. A theoretical model for analysis of German foreign policy making is proposed, comprising of three essential steps: First, it is the identity that determines limits of states' behaviour. Second, different foreign policy roles arise and engage in a role conflict within discourse. Third, the actual decision is constituted under the influence of external factors. Further, key concepts of understanding the normative

background of German foreign policy are put under examination, including the ideas of civilian power and strategic culture. The essence of this background in terms of norms and values is examined consequently. Evolution of different variants of Germany's position towards the enlargement issue is explained and key actors involved in the debate are identified, including their interpretations of German identity and the clash they involved themselves in. Finally, crucial external factors are described and their influence on the decision making process, peaking in 1994, is estimated.

Klíčová slova

Spolková republika Německo, německá zahraniční politika, NATO, rozšiřování, civilní mocnost, teorie rolí, Helmut Kohl, Klaus Kinkel, Volker Rühle.

Keywords

Federal Republic of Germany, German foreign policy, NATO, enlargement, civilian power, role theory, Helmut Kohl, Klaus Kinkel, Volker Rühle.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 20. května 2010.

Jakub Eberle

Poděkování

Největší poděkování patří vedoucímu práce JUDr. Vladimíru Handlovi, CSc. za nedocenitelnou pomoc při orientaci v komplexních problémech německé zahraniční politiky, erudované rady a komentáře k výběru literatury i vlastnímu textu, zájem o téma a trpělivost s autorem. Tvrdou, ale vždy konstruktivní kritikou i osobní podporou přispěli Milan Eberle a Kateřina Merklová, bez nichž by text v této podobě nevznikl. Také jim bych na tomto místě rád poděkoval.

Obsah

| | |
|---|-----------|
| ÚVOD | 8 |
| 1. IDENTITA A ZAHRANIČNĚ POLITICKÁ KULTURA SPOLKOVÉ REPUBLIKY NĚMECKO PO SKONČENÍ STUDENÉ VÁLKY | 14 |
| 1.1 NĚMECKO JAKO CIVILNÍ MOCNOST..... | 16 |
| 1.2 OBSAH IDENTITY „CIVILNÍ MOCNOSTI NĚMECKO“ | 19 |
| 1.3 PLATNOST A PROBLÉMY KONCEPTU | 21 |
| 1.4 DOPLŇUJÍCÍ POHLED – ZAHRANIČNĚ POLITICKÁ A STRATEGICKÁ KULTURA..... | 22 |
| 1.5 SHRNUÍ – HLAVNÍ ZDROJE NĚMECKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY | 24 |
| 2. NĚMECKÁ ZAHRANIČNĚ POLITICKÁ DILEMATA, ROLE A JEJICH KONFLIKTY A ZFORMOVÁNÍ POSTOJŮ HLAVNÍCH AKTÉRŮ DEBATY, 1990-93 | 26 |
| 2.1 KLÍČOVÁ DILEMATA A HLAVNÍ ZAHRANIČNĚ POLITICKÉ ROLE SRN | 27 |
| 2.2 HLAVNÍ AKTÉŘI I: HANS-DIETRICH GENSCHER | 29 |
| 2.3 HLAVNÍ AKTÉŘI II: VOLKER RÜHE..... | 31 |
| 2.4 HLAVNÍ AKTÉŘI III: KLAUS KINKEL | 35 |
| 2.5 HLAVNÍ AKTÉŘI IV: HELMUT KOHL | 38 |
| 2.6 SHRNUÍ | 40 |
| 3. EXTERNÍ FAKTORY A TVORBA NĚMECKÉHO ROZHODNUTÍ V ROCE 1994, VÝVOJ DEBATY V LETECH 1995-97 | 41 |
| 3.1 VNĚJŠÍ PROMĚNNÉ A JEJICH VÝZNAM PRO NĚMECKÝ DISKURZ..... | 42 |
| 3.2 MOMENT ROZHODNUTÍ: VÝVOJ DISKUZE V ROCE 1994..... | 46 |
| 3.3 VLÁDNÍ DISKURZ V LETECH 1995-97 | 49 |
| ZÁVĚR | 52 |
| SUMMARY | 56 |
| PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA | 58 |

Úvod

Podíváme-li se dnes na dvě desetiletí vývoje evropského bezpečnostního uspořádání od konce studené války, není jednoduché ubránit se určitému úžasu nad jeho radikální proměnou. Severoatlantická aliance (NATO) dokázala v relativně krátkém časovém úseku téměř zdvojnásobit počet členů a přijmout do svých struktur dřívější protivníky z východního bloku. Podobně postupovala také z Evropských společenství (ES) vznikuvší Evropská unie (EU). Hranice institucí, které tvořily po dlouhou dobu ztělesnění „Západu,“ se posunuly o stovky kilometrů na východ a zahrnuly pod svou ochranu dalších více než sto milionů obyvatel.

V procesu dvojího rozšíření, který je ojedinělý z hlediska počtu států, odlišnosti jejich výchozích podmínek od starých členů, i rychlosti celého procesu, hrála jednu z rozhodujících rolí znovusjednocená Spolková republika Německo (SRN). V práci se chceme zaměřit na postoj spolkové vlády k rozšiřování NATO, jehož vývoj považujeme za složitější a dramatičtější než v případě EU, kde bylo Německo od začátku jednoznačným „motorem.“ Pokusíme se vystopovat zdroje tohoto postoje, sledovat, jakým způsobem se formoval a odhalit, co umožnilo jeho výslednou podobu.

Domníváme se, že toto téma je relevantní hned ze tří hledisek. První z nich je historické, rozšíření Aliance chápeme jako zásadní politický projekt devadesátých let, který si zaslouží patřičnou pozornost z nejrůznějších úhlů pohledu. Druhou perspektivu přináší dodnes přetrvávající význam této problematiky z hlediska evropské bezpečnosti. NATO je považováno za centrální bezpečnostní organizaci, rozšíření je jedním z jeho hlavních témat a Německo zcela zásadním hráčem v jakémkoliv rozhodování. I dnes probíhá debata o rozšiřování, jejíž obsah není zdaleka nepodobný té před patnácti a více lety. Třetím hlediskem je význam tématu pro teorii mezinárodních vztahů.¹ Rozšiřování Aliance platí za jeden z hlavních empirických argumentů proti předpovědím dříve téměř neohroženě dominujícího (neo)realismu autorů, jakými jsou např. Kenneth Waltz a John

¹ WILLIAMS, Michael C. and Iver B. NEUMANN, “From Alliance to Security Community: NATO, Russia and the Power of Identity,” *Millennium – Journal of International Studies* 29 (2000), 357.

Mearsheimer² a ve prospěch v devadesátých letech etablovaného konstruktivistického proudu, ke kterému se přikláníme.³

Konstruktivistickou interpretací, založenou na jazyku, hodnotách a normách, je přímo ovlivněna formulace hlavního cíle práce - ukázat jakým způsobem byl postoj SRN k rozšiřování NATO utvářen specifickými normativními a ideovými faktory, resp. jejich artikulací v rámci diskurzu. Jinými slovy, sledujeme, jak bylo možné konstruovat pozitivní postoj německé vlády k rozšíření Aliance skrze argumentaci jejich představitelů. Dílčí výzkumné otázky znějí následovně: Jaký byl normativní základ německé zahraniční politiky v daném období? Jaké varianty postoje k rozšiřování NATO byly formulovány, kdo byl jejich nositelem a jak byly zakotveny v německé identitě? Jaké další faktory vstupovaly do rozhodování a jaký byl jejich vliv?

Naší metodou je analýza zahraniční politiky, která aplikuje níže rozebraná teoretická východiska v případové studii formování postoje k rozšíření NATO. Opíráme se především o rozbor sekundární literatury, ale částečně čerpáme i z primárních zdrojů – především projevů aktérů, jejich článků v tisku a vyjádření pro zpravodajské agentury. Je třeba zdůraznit, že se řídíme radikálně konstruktivistickým chápáním kauzality, které na místo „příčin“ (*causes*) staví diskurzivní „důvody“ (*reasons*).⁴ Pravdivost a platnost „příčin“ ve smyslu vlivu konkrétního předpokladu na výsledný efekt, nikdy nelze zcela jistě prokázat, jak říká Fierke. Namísto „nezpochybnitelné pravdy“ o dopadu jevu A na událost B se raději soustředíme na sociální fakt, že k události B došlo a sledujeme

² Za jeho zdroj považujeme především klasickou práci Kennetha Waltze; WALTZ, Kenneth, *Theory of International Politics* (London: Addison-Wesley Pub. Co., 1979). Waltzovy předpoklady dále velice dobře rozvíjí John Mearsheimer; MEARSHEIMER, John, *The Tragedy of Great Power Politics* (New York and London: W.W. Norton, 2001). V kontextu této práce je pak zřejmě nejzajímavější Mearsheimerův článek z roku 1990, který přináší chmurnou neorealistickou předpověď vývoje po konci studené války; MEARSHEIMER, John, “Back to the Future: instability in Europe after the Cold War,” *International Security* 15.1 (1990), 5-56.

³ Z širokého konstruktivistického proudu je pro nás výchozím bodem Alexandr Wendt; WENDT, Alexander, “Anarchy Is What States Make of It. The Social Construction of Power Politics,” *International Organization* 46.2 (1992), 391-425. Klasikem wendtovského umírněného konstruktivismu a zvláště pak jeho aplikace na rozšíření je Frank Schimmelfennig; SCHIMMELFENNIG, Frank, *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003). Přikláníme se zde však spíše k radikálnějšímu proudu, který ztělesňují např. K.M. Fierke, Michael C. Williams a Iver B. Neumann; FIERKE, K.M., “Constructivism,” in DUNNE, Tim, KURKI Milja and Steve SMITH (eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 166-84; FIERKE, K.M., “Dialogues of Manoeuvre and Entanglement: NATO, Russia and the CEECs,” *Millennium – Journal of International Studies* 28 (1999), 27-52; WILLIAMS and NEUMANN.“

⁴ FIERKE, “Constructivism,” 177.

„důvody,“ které umožnily její konstrukci v rámci diskurzu pomocí veřejného jazyka. Klíčová otázka nezní „proč rozšíření,“ ale „jak bylo umožněno“ (*how became possible*)?⁵

Na základě čeho jsme se rozhodli právě pro konstruktivismus? Jak již bylo naznačeno, odrážíme se od tvrzení, že racionalistické teorie (zejména realismus, ale také liberalismus, především v neoliberální variantě⁶) rozšíření NATO vysvětlit nedokáží, protože z hlediska starých členských států „nebylo nutné ani efektivní pro zvýšení jejich bezpečnosti, moci, nebo blahobytu.“⁷ Mearsheimerovy hypotézy o rozpadu Aliance a obnovení nacionální rivality v Evropě⁸ se nepotvrdily. Waltz nad souhlasem členských států s přijetím nových zemí jen bezradně kroutí hlavou.⁹

Oproti tomu, konstruktivisté vysvětlení nalézají. Schimmelfennig přichází s příspěvkem založeným na dvou argumentech. Za prvé, rozšíření je vysvětlitelné pomocí hodnot, norem a identity západního společenství a jejich šíření na východ. Za druhé, celý proces byl umožněn skrze mechanismus rétorické pasti, kdy státy původně racionálním, strategickým použitím normativních narativů omezily svou další případnou opozici, protože by v očích ostatních byla chápána jako nelegitimní.¹⁰ Ve druhém zmíněném argumentu Schimmelfennig usiluje o sblížení s racionalistickými vysvětleními založenými na teorii mezivládního vyjednávání.¹¹ Zdánlivě podobné vysvětlení nabízí také Fierke, která se ovšem opírá o důslednější aplikaci teze o sociální konstrukci reality. Především, proces rozšíření chápe jako komplikovaný „dialog,“ v němž se skrze řečové akty v rámci diskurzu postupně proměňovaly identity všech zúčastněných, ne tedy pouze uchazečů.¹² Identita samotné Aliance procházela narativní rekonstrukcí,¹³ což v konečném důsledku umožnilo rozšíření, neboť její nová podoba byla inkluzivní a tím pádem principiálně otevřená novým členům (Fierke například hovoří o identitě

⁵ FIERKE, „Constructivism,“ 177.

⁶ Pro pořádek uvedme, že za jeho tvůrce považujeme Roberta Keohana v podobě, jak uvažoval v osmdesátých letech; KEOHANE, Robert, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press, 1984).

⁷ SCHIMMELFENNIG, 40.

⁸ MEARSHEIMER, „Back to the Future.”

⁹ WALTZ, Kenneth, „NATO Expansion: A Realist's View,“ in RAUCHHAUS, Robert W., *Explaining NATO Enlargement* (London and Portland, OR: Frank Cass, 2001), 30-32.

¹⁰ SCHIMMELFENNIG, 3-5.

¹¹ SCHIMMELFENNIG, 11.

¹² FIERKE, „Dialogues,“ 29.

¹³ FIERKE, „Dialogues,“ 50-1; WILLIAMS and NEUMANN, 360-1.

„kotvy stability“).¹⁴ „Rozšíření NATO je tak méně důsledkem [uskutečnění] celkového racionálního plánu, než citlivých manévřů, které byly po celou dobu omezovány zapletením se do veřejných slibů ostatním.“¹⁵

Ať už se přikloníme k jedné, či druhé z konstruktivistických variant globálního vysvětlení rozšíření NATO, z nich vyplývající předpoklad pro postoje jednotlivých států bude shodný: budou se snažit prosazovat normy a hodnoty zakotvené ve svých identitách, které můžeme definovat jako „relativně stabilní, pro určitou roli specifická chápání a očekávání o sobě sama.“¹⁶ Úhelným bodem našich dalších úvah je Wendtova teze, že „[i]dentity jsou základem zájmů.“¹⁷ Báze zahraniční politiky je proto z podstaty věci definována normativně. V chápání této práce vytváří identita (či zahraničně politická kultura – viz první kapitola) rámec, kterým je vytyčen manévrovací prostor pro politiku daného státu, v našem případě Německa. To tvoří první stupeň našeho teoretického modelu. Rozvíjíme jej dále v první kapitole, kde se zabýváme hlavními konceptualizacemi normativních základů německé zahraniční politiky, a to především Maullově myšlence „civilní mocnosti“ a mírně odlišné perspektivě strategické kultury.

Obsah identity je však příliš obecný, aby mohl objasnit konkrétní zahraničně politické chování. Pro jeho operacionalizaci proto využijeme teorii rolí, která nám pomůže vysvětlit, jak je možné, že stejné hodnoty a normy mohly dát vzniknout protichůdným postojům. Teorie rolí, tvořící druhý krok schématu, je představena v prostřední části, kde jsou dále analyzovány postoje nejdůležitějších aktérů německé debaty – kancléře Helmuta Kohla, předsedy křesťanských demokratů (*Christlich-Demokratische Union*, CDU), a ministrů Hanse-Dietricha Genschera, Klause Kinkelera (oba za liberální *Freie Demokratische Partei*, FDP) a Volkera Rüheho (CDU), jak se zformovaly do počátku roku 1994.

Třetí část popisuje střet těchto hlavních aktérů a jimi nesených variant. Výsledný postoj, kterým byla nejpozději od konce roku 1994 podpora přijetí středoevropských kandidátů, byl v našem pojetí utvářen v interakci těchto rolí a externích faktorů v rámci německého

¹⁴ FIERKE, „Dialogues,” 51.

¹⁵ FIERKE, „Dialogues,” 29.

¹⁶ WENDT, 397.

¹⁷ WENDT, 398.

zahraničně politického diskurzu. Tento střet je posledním článkem trojčlenného modelu, který zde nabízíme.

K problematice německé zahraniční politiky po konci studené války existuje poměrně rozsáhlá literatura, přímo k našemu tématu se vztahuje hned několik prací. Kniha Henninga Tewese¹⁸ přináší zřejmě nejkomplexnější pohled na význam rozšíření NATO v rámci německé zahraniční politiky a zdařilou aplikaci konceptu civilní mocnosti, jehož význam však možná poněkud přeceňuje. Z práce přebíráme především operacionalizaci německé identity v podobě zahraničně politických rolí. Marco Overhaus zasazuje ve své dizertaci dané téma do širšího rámce role SRN v procesu transformace NATO,¹⁹ zatímco F.J. Meiers je ještě obecnější a zkoumá celkový vývoj německé bezpečnostní politiky v devadesátých letech.²⁰ Oba autoři jsou nepřehlédnutelní právě díky širšímu kontextu, v němž rozšíření NATO pozorují a z toho pramenícím poznatkům, které Tewesovi unikají - např. ohledně významu Aliance v německém chápání evropské institucionální sítě, osobnímu pozadí jednotlivých aktérů, nebo kritickým připomínkám k myšlence civilní mocnosti. Vedle těchto tří monografií nabízí cenný vhled rovněž článek Adriana Hyde-Price,²¹ nastolující myšlenku zahraničně politických dilemat, výchozí bod pro naši úvahu o původu rozporných stanovisek, dále pak práce Toma Dysona²² a Reinharda Wolfa,²³ které jsou cenným zdrojem skepse ve svém kritickém pohledu na roli normativních faktorů. V teoretické rovině nelze přehlédnout především nespočetné příspěvky autora konceptu

¹⁸ TEWES, Henning, *Germany, Civilian Power and the New Europe: Enlarging NATO and the European Union*, (Basingstoke: Palgrave, 2002).

¹⁹ OVERHAUS, Marco, *Zwischen kooperativer Sicherheit und militärischer Interventionsfähigkeit – Die deutsche Sicherheitspolitik im Transformationsprozess der NATO vom Ende des Kalten Krieges bis zum Kampf gegen den Terrorismus* (Trier: Universität Trier, 2008), Berichtserstatter: Prof. Dr. Hanns W. Maull und Prof. Dr. Joachim Schild <[http://ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2008/506/pdf/DissertationOverhausPWP\(22-9-08\).pdf](http://ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2008/506/pdf/DissertationOverhausPWP(22-9-08).pdf)> (11.1.2010).

²⁰ MEIERS, Franz-Josef, *Zu neuen Ufern? Die deutsche Sicherheits- Verteidigungspolitik in einer Welt des Wandels 1990-2000* (Paderborn: Schöningh, 2006).

²¹ HYDE-PRICE, "Germany's Security Policy Dilemmas: NATO, the WEU and the OSCE," in *Germany since Unification. The Development of the Berlin Republic*, ed. Klaus LARRES (Basingstoke: Palgrave, 2001), 203-30.

²² DYSON, Tom, "Civilian Power and 'History-Making' Decisions: German Agenda-Setting on Europe," *European Security* 11.1 (2002), 27-48.

²³ WOLF, Reinhard, "The Doubtful Mover: Germany and NATO Expansion," in HAGLUND, David (ed.), *Will NATO Go East? The Debate over Enlarging the Atlantic Alliance* (Kingston: Centre for International Relations, Queens University, 1996), 197-224.

civilní mocnosti Hannse Maulla, jejichž rozboru se obsáhleji věnujeme v první kapitole. Pohled přímého účastníka pak nabízí Ulrich Weisser.²⁴

Oproti tomu, česká literatura s tématem pracuje jen okrajově, a to výhradně v podobě článků, či nepublikovaných diplomových a dizertačních prací. Konceptu civilní mocnosti se věnuje Zdeněk Kříž,²⁵ jeho aplikaci na postoj SRN ke Společné zahraniční a bezpečnostní politice přináší Jan Prášil.²⁶ Konceptualizaci i vývoj zahraniční politiky sleduje Vladimír Handl, a to především z hlediska vztahů Spolkové republiky k zemím střední Evropy, kde se dotýká i rozšíření Aliance.²⁷ Bezpečnostní politiku SRN dlouhodobě zkoumá Jan Ryjáček, zejména pak nasazení *Bundeswehru* v zahraničí.²⁸ V této práci tak mapujeme problematiku, které v českém prostředí hlubší reflexe doposud chyběla.

Co se časové a teritoriální specifikace týče, omezujeme se na Spolkovou republiku v jejích současných hranicích, a to v období mezi sjednocením Německa v roce 1990 a madridským summitem NATO v roce 1997, s důrazem na klíčová léta 1993 a 1994. Pojmy „rozšíření“ a „rozšiřování“ používáme paralelně, tato dualita je specifikem češtiny, angličtina (*enlargement*) a němčina (*Erweiterung*) ji neznají. Podobně volně zacházíme s termíny „střední Evropa“, „střední a východní Evropa“ a „středovýchodní Evropa“, které jsou různě používány i v literatuře. Bez toho, abychom detailně zkoumali, které konkrétní státy měli autoři, či přímo aktéři při jejich konkrétním použití na mysli (a které naopak vynechali) předpokládáme, že mezi ně vždy patřilo Polsko, Maďarsko a Česká republika (do r. 1992 Československo), tedy státy přistoupiší v první vlně v roce 1999.

²⁴ WEISSER, Ulrich, *Sicherheit für ganz Europa. Die Atlantische Allianz in der Bewährung* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1999).

²⁵ KŘÍŽ, Zdeněk, „Teoretický koncept civilní mocnosti a použití vojenské síly,“ *Mezinárodní vztahy* 42.2 (2007), 60-76; KŘÍŽ, Zdeněk, „Germany and its Military Involvement in the Kosovo Crisis: The End of Civilian Power?“ *Politologický časopis* 2/2009, 116-130.

²⁶ PRÁŠIL, Jan, „Německé koncepty ke Společné bezpečnostní a zahraniční politice: Civilní dimenze?“, Research Paper 15/2007, *Asociace pro mezinárodní otázky* < <http://www.amo.cz/publikace/nemecke-koncepty-ke-spolecne-bezpecnostni-a-zahranicni-politice-civilni-dimenze.html> > (20.4.2010).

²⁷ HANDL, Vladimír, „Německý multilateralismus a vztahy k státům visegrádské skupiny,“ *Mezinárodní vztahy* 38.1 (2003), 5-27; HANDL, Vladimír, „Germany and the Visegrad Countries between Dependence and Asymmetric Partnership?“ *Studien zur Internationalen Politik. Heft 3* (Hamburg: Institut für Internationale Politik, Universität der Bundeswehr, 2002).

²⁸ RYJÁČEK, Jan, *Spolkový sněm a nasazení ozbrojených sil v zahraničí* (Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2008), školitel JUDr. Vladimír Handl, CSc.

1. Identita a zahraničně politická kultura Spolkové republiky Německo po skončení studené války

Tato kapitola se zabývá ideovými a normativními faktory ovlivňujícími německou zahraniční politiku v daném období a přináší nejobecnější rovinu odpovědi na otázku, jakým způsobem byl formován postoj Spolkové republiky k rozšíření NATO a tedy i základ pro konkrétnější vysvětlení, které navazuje v dalších částech práce. Nabízíme zde statickou analýzu myšlenkového rámce pro rozhodování německé zahraničně politické elity. Vycházíme z konceptualizace chápající „stát“ ve významu aktéra mezinárodních vztahů jako „kolektiv relevantních politiků [*decision makers*],“²⁹ v našem případě omezený na zainteresované členy spolkové vlády. Jako předpoklad přebíráme tvrzení Henninga Tewese, že „rozšíření NATO bylo poháněno malou skupinou vládních představitelů.“³⁰

Připomeňme, že identita je definovaná jako „relativně stabilní, pro určitou roli specifické chápání a očekávání o sobě sama,“³¹ čili jako kolektivně sdílená odpověď na otázku „Kdo jsme?“ Jistá trvalost a odolnost ke změně má kořeny v procesu jejího utváření a institucionalizace skrze komplexní politickou socializaci.³² Jak pozoruje Wendt, opakovanou interakcí aktérů v rámci této socializace, a to nad i pod úrovní národního státu, vznikají relativně stabilní struktury identit a zájmů.³³ K těmto diskurzivním konstrukcím lze proto přistupovat, jako by byly „objektivně platné“ a „reálně existující.“ Identita je pro nás základním zdrojem zahraničně politického chování, které lze zjednodušeně chápat jako její funkci.

Uvedená interpretace nevyklučuje možnost racionality rozhodování aktérů, ale omezuje ji na pouze takové alternativy, které jsou uvnitř tohoto normativního rámce, určité

²⁹ MAULL, Hanns und Knut KIRSTE, „Zivilmacht und Rollentheorie,“ *DFG-Projekt Zivilmächte: Fallstudie*, 1997 < <http://www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/conferences/zib.pdf> > (10. 4. 2010), 8 (zvýraznil J.E.).

³⁰ TEWES, 142.

³¹ WENDT, 397.

³² AGGESTAM, Lisbeth, „Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy,“ *Arena Working Papers* 8/99 < http://www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/seminars/gb/approach/document/wp99_8.htm > (25.10.2010).

³³ WENDT, 405-6.

varianty jsou tedy předem vyloučeny.³⁴ Namísto ekonomické logiky výhodnosti, o kterou se opírají tradiční teoretické přístupy, zde tedy uplatňujeme logiku přiměřenosti chování aktéra (*logic of appropriateness*) z hlediska jeho sebepercepce a očekávání ostatních.³⁵ Podle této teze se aktéři nerozhodují na základě analýzy nákladů a zisků, ale toho, co oni sami a jejich okolí považují v dané situaci za správné, což je určováno sdílenými hodnotami a normami a s nimi spojenými představami o identitě státu a jeho roli v mezinárodním společenství.

Jaké jsou hlavní směry konceptualizace německé zahraniční politiky v rámci námi zvoleného paradigmatu? Marco Overhaus nabízí rozdělení do tří kategorií. První z nich se zabývá specifickou *strategickou a zahraničně politickou kulturou* a klade důraz především na logiku přiměřenosti a sdílené hodnoty. Druhý se zaměřuje na *identitu*. Třetí se zabývá *rolmi* ve smyslu ideálních typů chování.³⁶ Toto rozdělení je jistě užitečné pro hrubou orientaci, nicméně s sebou nese zásadní slabinu, kterou je značný terminologický zmatek v dílech jednotlivých autorů. Ti se nejen často podstatně liší ve svých definicích, ale také používají zmíněné klíčové pojmy ve velice podobných kontextech, či uvažují napříč jimi. Nejlepší ukázkou je sám Hanns Maull jako nejvýznamnější zdroj pro tuto kapitolu, který se v jedné ze svých definic civilní moci tvrdí, že se jedná o „určitou zahraničně politickou identitu *nebo* koncepci role.“³⁷ Podobně matoucí je i Tewes ve svém tvrzení, že „[z]ahraně politickou kulturu lze definovat jako [...] kolektivní model identity národního státu.“³⁸

Vzhledem k tomu, že cílem práce není kritický rozbor konstruktivistických teorií, můžeme si dovolit poněkud volnější přístup, nepouštět se do detailního ujasnění těchto rozporů a uvedené rozdělení příliš nenásledovat. Zaujímáme proto postoj, který – přes určité níže popsané odlišnosti – používá termíny „identita“ a „zahraničně politická/strategická kultura“ v podstatě jako synonyma popisující sebechápání aktéra ve smyslu principů, hodnot, norem a definujících jeho zájmy a preference pro zahraničně politické rozhodování. Role chápeme jako normativně utvářené, relativně stabilní

³⁴ MAULL und KIRSTE, 5-6.

³⁵ OVERHAUS, *Zwischen*, 31.

³⁶ OVERHAUS, *Zwischen*, 31-32.

³⁷ MAULL, Hanns, „Germany and the Use of Force. Still a Civilian Power?“ *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik* 2 (1999), 1 (zvýraznil J.E.).

³⁸ TEWES, 25.

vzorci chování zakotvené v této kultuře/identitě,³⁹ tedy jako mezičlánky pro její operacionalizaci, které vysvětlí, jak se její specifické aspekty odrazí v zahraničně politickém chování. Jinými slovy, jde o „metodologický nástroj, jímž můžeme zachytit složitý vztah mezi identitou a zahraniční politikou.“⁴⁰ Rolím se blíže věnujeme v druhé kapitole.

Po krátkém teoretickém exkurzu, který považujeme za nutný pro obranu námi zvolené pozice, představujeme ve zbytku kapitoly nejprve kritický rozbor nejčastějších konceptualizací německé zahraničně politické identity, kde výsadní roli zaujímají zejména práce Hannse Maulla o civilní mocnosti. Následuje pokus o syntézu, která by měla obsáhnout hlavní ideové a normativní aspekty německé zahraniční politiky.

1.1. Německo jako civilní mocnost

Zřejmě nejznámější a nejrozšířenější interpretací je koncept civilní mocnosti, jak jej představil Hanns Maull na začátku 90. let.⁴¹ Ve svém známém článku ve *Foreign Affairs* pozoruje chování Japonska a Německa, polemizuje s waltzovským neorealismem a přichází s několika jednoduchými tvrzeními: Svět se mění, v době rostoucí vzájemné závislosti (*interdependence*) již neplatí premisy o neúprosné strukturální logice, která by nutila státy k podezřívavosti, nepřátelství a soupeření.⁴² Jak dodává v pozdější práci, „[n]yní se nenacházíme pouze na konci poválečného období, ale také na konci světa národních států, jak se vyvíjel od počátku 17. století.“⁴³ Chápání moci založené na vojenské síle postrádá smysl, neboť ta se stala „spíše reziduálním, než centrálním prvkem v mezinárodní politice.“⁴⁴

Z této liberální premisy, ve které explicitně navazuje především na práce Keohana a Nye,⁴⁵ Maull vyvozuje středobod svého uvažování: Pojem tradičních mocností ztrácí smysl, na významů nabývají nové podoby moci, jejichž průkopníky jsou právě

³⁹ MAULL und KIRSTE, 10.

⁴⁰ AGGESTAM, “Role Conceptions”.

⁴¹ Maull však není autorem označení, to před ním používají např. François Duchêne a Hedley Bull.

⁴² MAULL, Hanns, “Germany and Japan: The New Civilian Powers,” *Foreign Affairs* 69.4 (1990), 90-3.

⁴³ MAULL, Hanns, “Zivilmacht Bundesrepublik Deutschland. Vierzehn Thesen für eine neue deutsche Außenpolitik,” *Europa-Archiv* 47 (1992), 269.

⁴⁴ MAULL, “Germany and Japan,” 103.

Německo a Japonsko. Jejich poválečné oslabení ve prospěch kooperativních bezpečnostních aranžmá umožnilo minimalizaci bezpečnostních dilemat vůči okolním státům a ulehčilo regionální spolupráci a integraci, stejně jako nasměrovalo energii do ekonomické aktivity. Obě země se podle Maulla „staly prototypy moderního obchodujícího státu“ (*trading state*, *Handelsmacht*) a „ekonomickými supervelmocemi.“⁴⁶ V jejich zájmu není řídit se zásadou svépomoci, jak by jim radili realisté. „Německo i Japonsko dnes musí definovat své zájmy a cíle v kontextu integrace a vzájemné závislosti a prosazovat je skrze spolupráci a vyjednávání se svými partnery.“⁴⁷ K tomu přispívá také významně větší propojení státu a společnosti, domácí a zahraniční politiky a s ním související společenská kontrola.⁴⁸

Mauil civilní mocnost jako nový typ aktéra mezinárodních vztahů definuje pomocí tři charakteristik: uznávání nutnosti mezinárodní spolupráce při dosahování cílů, využívání nevojenských, zejména ekonomických nástrojů a ochoty budovat nadnárodní struktury.⁴⁹ Pozornosti čtenáře neunikne, že autor je ve své argumentaci zakořeněn v klasickém liberalismu. Pojmy jako identita sice používá, ale spíše mimoděk a nepřiznává jim velký význam – klíčová je pro něj strukturální logika vzájemné závislosti, význam mezinárodního obchodu a demokratického zřízení. Normy a ideje jsou pro něj druhořadé, sám přiznává, že civilní mocnost má v podstatě stejný obsah jako Rosencrancův *trading state*, liší se pouze v tom, že pro Maulla je důležitější nevojenské řešení (termín „civilní“ používá jako antonymum k „vojenský“), než primárně ekonomická orientace.⁵⁰ Chápání civilní mocnosti je zde tedy ještě poměrně úzké a založené právě na kontrastu s vojenskými mocnostmi klasické *Realpolitik*.

Od toho se Mauil brzy odklání, a to pod vlivem vlastního teoretického posunu směrem ke konstruktivismu, ale také změny bezpečnostní situace ve světě a novým dilematům pramenícím z napětí mezi snahou o vytvoření mírového mezinárodního prostředí a odporem k použití vojenské síly (např. s ohledem na konflikty v Iráku a na Balkáně). Koncept civilní mocnosti se od „obchodujícího státu,“ který, jak správně poznamenává

⁴⁵ Např. klasické dílo KEOHANE, Robert and Joseph NYE, *Power and Interdependence* (Boston: Little, 1977).

⁴⁶ MAULL, „Germany and Japan,“ 96.

⁴⁷ MAULL, „Germany and Japan,“ 98.

⁴⁸ MAULL, „Germany and Japan,“ 103.

⁴⁹ MAULL, „Germany and Japan,“ 92-3.

⁵⁰ MAULL, „Germany and Japan,“ poznámka na straně 93.

Tewes, redukuje zahraničně politické rozhodování na ekonomickou analýzu nákladů a výnosů,⁵¹ posouvá spíše k tomu, co Manners nazývá „normativní mocností,“ opírající se o identitu a v ní zakotvené normy a hodnoty a neuvažující o sobě primárně v dichotomii civilní/vojenská.⁵²

Maull dochází k nové interpretaci klíčového adjektiva „civilní“ a chápe nyní civilní mocnosti jako státy, „které aktivně prosazují ‘civilizaci‘ mezinárodních vztahů a jejich přeměnu podle vzoru určeného vývojem domácí politiky v rámci demokratických společností.“⁵³ Jedná se o takové aktéry, kteří „prosazují multilateralismus, budování institucí a nadnárodní integraci a snaží se omezovat užití síly v mezinárodních vztazích pomocí národních a mezinárodních norem.“⁵⁴ Můžeme zde tedy rozeznat dva základní principy, kterými se civilní mocnost řídí: (1) důraz na kolektivní/kooperativní bezpečnost a s ní spojená snaha o monopolizaci síly v mezinárodním prostředí skrze právní rámec a tedy i nevyhnutelný částečný transfer suverenity na nadnárodní instituce a (2) prosazování univerzálních demokratických hodnot a lidských práv.⁵⁵ Jen pro pořádek dodejme, že zde rezonují klasické kantovské představy o věčném míru a Deuschova idea bezpečnostních společenství (*security communities*).⁵⁶

Původ tohoto uvažování v německém diskurzu Maull nyní vidí v traumatické minulosti a z ní plynoucího odporu k *Realpolitik* jako jednoho z hlavních konstitutivních elementů státní identity, čímž se výrazně odklání od narativu *interdependence* jako určujícího faktoru pro vznik civilních mocností, ale také od racionalistické logiky výhodnosti obecně. Jak trefně poznamenává Dyson, „Německá zahraniční politika byla [v devadesátých letech] založena spíše na morálním přesvědčení, že [mezinárodní] spolupráce nejlépe slouží jejím zájmům, než na chápání multilateralismu jako nejlepší volby.“⁵⁷ Totéž lze přijmout i pro ostatní ze zmíněných prvků.

Jak je čtenáři jistě patrné, koncept civilní mocnosti je v mnoha ohledech stěží uchopitelný, kategorizovatelný a testovatelný, protože je často nesnadné určit, co autor

⁵¹ TEWES, 39.

⁵² MANNERS, Ian, „Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?“ *Journal of Common Market Studies* 40.2 (2002), 238.

⁵³ MAULL, „Germany and the Use,“ 26.

⁵⁴ MAULL „Germany and the Use,“ 1.

⁵⁵ TEWES, 11-14.

⁵⁶ TEWES, 18.

tím kterým použitím přesně myslel. Jedním z problémů je samotný překlad výrazů *power* a *Macht*, který umožňuje rozdílné interpretace. Maull sám však dále připouští, že civilní mocnost lze chápat v podstatě třemi způsoby: jako označení aktéra, který usiluje o civilizaci mezinárodního pořádku (ve významu *Macht*), jako specifickou koncepci role, tj. hodnotovou orientaci a styl zahraniční politiky (tj. *Rolle*), nebo jako strategii, prostředek k dosažení cíle (tj. *Medium*).⁵⁸ Koncept jde, podle našeho názoru, skrze v úvodu nastíněnou kategorizaci a nelze ho v jeho rámci definovat a zařadit, i když Overhaus tak činí, když říká, že jde o výklad založený na teorii rolí.⁵⁹

Prostředky a cíle jsou v tomto uvažování neoddělitelné: „Aby dokázala zamezit násilí, civilní mocnost je střídmá v použití vojenské síly; aby pomohla budovat mezinárodní instituce, upřednostňuje společné akce; aby dokázala odvrátit nevojenské bezpečnostní hrozby, používá nevojenské nástroje zahraniční politiky.“⁶⁰ Důležité je zde explicitně zmínit, že civilní mocnost není pacifistická za každou cenu a pro ochranu svých principů je připravena použít vojenskou sílu, ale až jako krajní prostředek.⁶¹

1.2. Obsah identity „civilní mocnosti Německo“

V předchozích odstavcích byl Maullův koncept představen na obecné úrovni. Přijmeme-li předpoklad, že Německo se ideálnímu typu civilní mocnosti velice přibližuje,⁶² můžeme se přesunout ke zkoumání konkrétního obsahu německé identity skrze tuto optiku.

Jak již bylo řečeno, její konstrukce se vztahuje k poválečné době, historickému traumatu dvou světových válek a omezené suverenity západoněmeckého státu v jejich důsledku.⁶³ Nicméně, jak podotýká Maull, je dobré si uvědomit, že za jejím přijetím nestál pouze tlak okolností, ale také volba tehdejších elit s Konradem Adenauerem

⁵⁷ DYSON, 28.

⁵⁸ MAULL und KIRSTE, 20.

⁵⁹ OVERHAUS, *Zwischen*, 31-32.

⁶⁰ DYSON, 11.

⁶¹ RISSE, Thomas, „Kontinuität durch Wandel: Eine ‘neue’ deutsche Außenpolitik?“ *Aus Politik und Zeitgeschichte* 11 (2004), 28.

⁶² MAULL, „Germany and the Use,” 26. Detailní obhajobu nabízí TEWES, 33-50.

⁶³ HYDE-PRICE, Adrian, „European Security, Strategic Culture, and the Use of Force,” *European Security* 13.4 (2004), 326.

v čele.⁶⁴ Právě historická zkušenost, utvořena v kolektivním povědomí jako kontrast tragických událostí císařské a nacistické éry s pozdějším úspěchem Spolkové republiky, plní velice důležitou funkci – potvrzuje normativní přesvědčení o správnosti německé cesty a její univerzální přenositelnosti. To vede k závěru, že Německo může své cíle prosadit jen v civilizovaném mezinárodním řádu a proto se o něj musí zasazovat, ba dokonce, že Spolková republika hraje v procesu civilizace mezinárodních vztahů klíčovou roli, a to kvůli své geografické poloze ve středu Evropy (*Mittellage*), hospodářské síle a roli motoru evropské integrace.⁶⁵ Německá zahraniční politika v sobě obsahuje určitý „misionářský element.“⁶⁶

Co se hlavních principů vyplývajících z moralistní interpretace vlastní historie a představy o ideální podobě mezinárodních vztahů týče, Maull identifikuje čtyři vzájemně propojené imperativy: „nikdy více“ (*never again*), „nikdy osamoceni“ (*never alone*), „politika, ne síla“ (*politics, not force*) a „normy definují zájmy“ (*norms define interests*). Tyto principy tvoří hlavní obsah německé identity a jsou klíčem pro určování, jaké zahraničně politické chování je přípustné. Z první maximy vyplývá důraz na kolektivní a striktně defenzivní zajištění bezpečnosti, které je dokonce zakotveno přímo v Základním zákoně (čl. 87a a 24), dále pak vnitřní demokratické zřízení jako záruky proti návratu jakékoliv formy německé „zvláštní cesty“ (*Sonderweg*) a závazek prosazovat mír, evropskou integraci (oboje je opět ústavně zakotveno) a lidská práva. Druhý princip opět podporuje nadnárodní integraci a multilateralismus jako výhradní způsob řešení konfliktů – není třeba dodávat, že zde je hlavním motivem především odmítnutí nacionalismu. Třetí zásada upřednostňuje diplomatická řešení a snahy o snižování napětí na úkor konfrontačního přístupu a má své historické kořeny v období Brandtovy, Schmidtovy a Kohlovy *Ostpolitik*. Konečně, poslední, nejobecnější a možná také nejdůležitější princip říká, že německé zájmy jsou definovány hodnotově, tedy například jako prosazování lidských práv, prevence genocidy, ochrana životního prostředí, udržitelný rozvoj a šíření demokracie.⁶⁷

Tyto obecné zásady dále rozvíjí Tewes, když identifikuje soubor konkrétních principů německé zahraniční politiky. V jeho podání najdeme šest hlavních norem, které jsou

⁶⁴ MAULL, „Germany and the Use,” 4.

⁶⁵ MAULL, „Zivilmacht Bundesrepublik Deutschland.“

⁶⁶ MAULL, „Germany and the Use,” 8-9.

v rámci německého diskurzu považovány za záruky zachování demokratického právního státu, jenž který neohrožuje mezinárodní bezpečnost a mír. Jde o francouzsko-německé partnerství, rezignaci na politiku rovnováhy sil, konec chápání národních zájmů v logice relativních zisků, transfer suverenity na nadnárodní instituce a pojetí evropské integrace jako procesu bez jednoznačného cíle a zároveň ztělesnění žádoucího pokroku. Navazují čtyři hlavní axiomy bezpečnostní politiky, kterými jsou zásada nedělitelné bezpečnosti euroatlantického prostoru dle článku 5 Washingtonské smlouvy, bezpečnostní partnerství se Spojenými státy a s ním spojené přijetí role moderátora ve vztazích USA-Francie a nakonec akceptace paradoxního vlivu NATO na evropskou integraci (NATO umožňuje její průběh díky zajištění bezpečnosti Evropy, ale zároveň ji připravilo o bezpečnostní a obrannou dimenzi – viděno samozřejmě optikou devadesátých let). Tyto principy se staly součástí (západo)německé identity již od padesátých a šedesátých let, později k nim pak přibývají další prvky, jako např. odklon od teritoriálních nároků, morální pozadí vztahů k střední a východní Evropě a velký význam Moskvy pro zahraničně politické rozhodování SRN.⁶⁸

1.3. Platnost a problémy konceptu

Jedním z centrálních bodů v debatě o civilní mocnosti, ale i německé zahraniční politice obecně, je otázka, jestli sjednocené Německo po roce 1989 neopustilo své principy ve prospěch „normalizace“ zahraniční politiky, tj. návratu k prosazování národních zájmů v realistickém duchu.⁶⁹ Klíčovým problematickým bodem se jeví zejména aktivní nasazení *Bundeswehru* např. na Balkáně či později v Afghánistánu. Na podrobnější rozbor této diskuze zde není prostor. Přijímáme tvrzení, že německá zahraniční politika zůstala i po roce 1989 věrná svým zásadám a její identita nedoznala zásadních změn, ale pouze se adaptovala na nové bezpečnostní prostředí, na čemž mezi autory panuje až vzácná shoda.⁷⁰

⁶⁷ MAULL, “Germany and the Use,” 4-9.

⁶⁸ TEWES, 40-7.

⁶⁹ RISSE, “Kontinuität,” 24.

⁷⁰ Více např. MAULL, “Germany and the Use; MAULL, Hanns and Sebastian HARNISCH (eds.), *Germany as a Civilian Power? The foreign policy of the Berlin Republic* (Manchester: Manchester University Press, 2001); RISSE, “Kontinuität.”; HYDE-PRICE, “European Security.”

Na závěr našeho zkoumání civilní mocnosti ještě jednou dodejme, že koncept není zdaleka bez problémů. To ostatně přiznává i sám autor, který mu vytýká, že nedokáže předvídat a odpovídat na problémy spojené s možnými konflikty rolí (více v druhé kapitole), či jeho staticnost a neschopnost reflektovat rozhodovací proces uvnitř systému.⁷¹ Dále jde např. o fakt, že civilní mocnost je ve své podstatě zároveň analytickým nástrojem i normativním návodem, což může být jen velmi těžko slučitelné.⁷² Z našeho pohledu je pak největším nedostatkem již naznačená Maullova terminologická a teoretická nedůslednost, která vede k nejasnostem a ambivalentním výkladům a popírá základní popperovské kritérium vyvratitelnosti. Ve snaze integrovat relevantní kritiky a odpovídat na stále nové otázky (např. proč lze nasadit *Bundeswehr*, jak souvisí s teorií rolí, jak se vztahuje ke kosovské krizi apod.), Maull myšlenku civilní mocnosti přetěžuje a zbavuje analytické čistoty. Vzhledem k zakořeněnosti konceptu v německé kultuře lze také pochybovat o jeho obecnosti a univerzální aplikovatelnosti, o kterou usiluje.⁷³ To ovšem není z hlediska předmětu naší práce relevantní, přikláníme se zde k názoru, že pro osvětlení německé zahraničně politické identity je civilní mocnost užitečným nástrojem.

1.4. Doplnující pohled – zahraničně politická a strategická kultura

Jak již bylo řečeno dříve, jde nám především o identifikaci normativního a ideového základu německé zahraniční politiky, rozdíly mezi různými teoretickými konceptualizacemi nepovažujeme za zásadní. Následující pohled, který pracuje s pojmy zahraničně politické a strategické kultury uvádíme jako doplnění civilní mocnosti, které sice v některých bodech opakuje již zmíněné, ale zároveň k problému přistupuje z mírně odlišného úhlu a přináší tak obohacení našeho teoretického základu.

⁷¹ MAULL and HARNISCH, "Conclusion," in MAULL and HARNISCH (eds.), 139.

⁷² OVERHAUS, Marco, "In Search of a Post-Hegemonic Order: Germany, NATO and the European Security and Defence Policy." *German Politics* 13.4 (2004), 552-3.

⁷³ Dokladem Maullovy izolace mimo literaturu vztahující se k německé zahraniční politice je také skutečnost, že paralelně probíhající debata o aplikaci konceptu civilní mocnosti na Evropskou unii jej téměř ignoruje. Pojem „civilní mocnost“ obvykle používá v jejím vymezení jako „nevojenská“ a pro normativní aspekty se přiklání k jiným konceptům, např. již zmíněné „normativní mocnosti.“ Viz např. MANNERS; BRETHERTON, Charlotte and John VOGLER, *European Union as a Global Actor* (2nd ed.) (Routledge: London, 2004); ROGERS, James, "From 'Civilian Power' to 'Global Power': Explicating the

Zahraničně politická/strategická kultura je součástí širšího rámce politické kultury, kterou můžeme definovat jako souhrn kolektivně sdílených očekávání a pravidel pro rozhodování, které jsou pomocí socializace replikovány a uvalovány na každého jedince a ovlivňují tak politické chování tím, že vyřazují některé možnosti a naopak upřednostňují jiné. Vlastní rozhodování, opět v duchu logiky přiměřenosti, probíhá mezi menším počtem variant, než je celkově možný, protože některé jsou více kulturně přijatelné, zatímco jiné méně, či vůbec.⁷⁴ O *zahraničně politické* kultuře můžeme hovořit, když se rozhodování týká zahraniční politiky, o *strategické*, mluvíme-li o bezpečnosti. Dělicí čáry jsou opět poměrně nejasné, obzvláště pokud v zájmu metodologické konzistence přijmeme konstruktivistické chápání bezpečnosti, např. v duchu kodaňské školy.⁷⁵ Můžeme se přiklonit k Overhausovi, který oba termíny používá *de facto* jako synonyma.⁷⁶

Strategickou/zahraničně politickou kulturu lze chápat jako fenomén, který zprostředkovává cestu od identity k definici národního zájmu a konkrétnímu zahraničně politickému chování a zároveň dokáže vysvětlit, jak do procesu intervenují materiální změny (tj. například výsledky vnitřního politického procesu, změna mezinárodní vojenské rovnováhy apod.).⁷⁷ Součástí kultury jsou totiž také kolektivní výklady často složitě uchopitelných norem a hodnot zakořeněných v identitě (např. mír, lidská práva, demokracie), které slouží k vytváření konkrétních strategií a nástrojů, skrze něž by abstraktní cíle měly být dosahovány.⁷⁸ Jinými slovy, koncept v sobě obsahuje také určité vzorce chování, a to vnitřní i vnější, které časem získaly v německém diskurzu normativní význam. V duchu pořekadla, že „i cesta může být cíl“ jsou některé postupy chápány jako *a priori* správné, bez ohledu na cíle, jimž slouží. To umožňuje vysvětlit některá zdánlivě nelogická rozhodnutí, klasickým příkladem je zde Kohlova podpora projektu společné evropské měny.⁷⁹

European Union's 'Grand Strategy' Through the Articulation of Discourse Theory," *Journal of Common Market Studies* 47.4 (2009), 831-862.

⁷⁴ CONRAD, Björn and Mario STUMM, "German Strategic Culture and Institutional Choice: Transatlanticism and/or Europeanism?" *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik* 9 (2004), 11-2.

⁷⁵ BUZAN, Barry, Ole WAEVER and Jaap de WILDE, *Security: A New Framework for Analysis* (London: Lynn Rienner Publishers, 1998).

⁷⁶ OVERHAUS, *Zwischen*, 31.

⁷⁷ TEWES, 22-26.

⁷⁸ CONRAD and STUMM, 12-13.

⁷⁹ DYSON, 31-5.

Kořeny můžeme hledat opět v historické zkušenosti, resp. její percepci v německém diskurzu. „Konfrontování s kolektivní vinou na zločinech spáchaných nacistickým režimem, Němci se za svou minulost styděli. V důsledku toho nebyli schopni pociťovat žádnou národní hrdost, protože německé tradice byly pevně svázány s Třetí říší.“⁸⁰ Pocit studu dal vzniknout třem hlavním vzorcům chování: Prvním z nich je západní orientace (*Westbindung*) a s ní související podpora euroatlantických struktur, druhým preference mezinárodního řešení a snaha být spolehlivým partnerem (reflexivní multilateralismus) a třetím pak obecná skepse k použití síly i k dominantní roli v zahraniční politice obecně – tzv. kultura zdrženlivosti (*Kultur der Zurückhaltung, culture of reticence*).⁸¹

Jak již bylo řečeno, tyto vzorce chování jsou chápány normativně, jako záruky udržení demokratického, mírového a evropského Německa. Devadesátá léta nabízí hned několik příkladů pro podporu tvrzení, že způsob řešení je často pro Spolkovou republiku důležitější, než samotný cíl. Pro kulturu zdrženlivosti lze uvést první válku v Iráku, kdy Německo raději velmi výrazně financovalo spojeneckou kampaň, jen aby se do ní nemuselo přímo zapojit. Reflexivní multilateralismus a západní zakotvení můžeme dokumentovat např. na kosovské krizi či roli SRN při vyjednávání Maastrichtské smlouvy. Vedle toho zde můžeme najít celou řadu vnitřních, normativně chápaných opatření a procesů, jako je např. silná parlamentní kontrola nasazení *Bundeswehru*, koncept jeho integrace do společnosti (tzv. *innere Führung*) nebo třeba značný respekt k veřejnému mínění.⁸²

1.5. Shrnutí – hlavní zdroje německé zahraniční politiky

Představili jsme zde hlavní konstruktivistické interpretace německé zahraniční politiky, pracující s pojmy jako je identita a zahraničně politická/strategická kultura. Řekli jsme si, že nejvýznamnější z těchto konceptualizací je Maullova civilní mocnost, která má sice celou řadu problémů, ale je zřejmě nejrozpracovanějším příspěvkem. Dříve, než se pustíme do zkoumání, jak se tyto faktory odrážely v německé debatě ohledně

⁸⁰ CONRAD and STUMM, 16.

⁸¹ CONRAD and STUMM, 17-8; HYDE-PRICE, Adrian, “Germany’s Security,” 207.

⁸² HYDE-PRICE, “Germany’s Security,” 208-9.

rozšiřování NATO v první polovině 90. let, pojďme zde zrekapitulovat, jaké normativní a ideové aspekty jsou dle našeho názoru zdrojem německé zahraniční politiky.

Hlavním a všeprostupujícím prvkem, který lze využít jako odrazový bod pro další úvahu, je vědomí historické determinace německé národní identity a z ní vyplývající pocit zodpovědnosti za neopakování tragédií devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Zásadní popření nacionalistických a expanzionistických tradic vedlo ke konstrukci zcela odlišných rámců pro uplatňování německé zahraniční politiky – jde především o pevné zakotvení Německa v euroatlantickém společenství, podporu nadnárodním integračním procesům, reflexivní upřednostňování multilaterálních řešení a kulturu zdrženlivosti ohledně bezpečnostních angažmá, především co se použití vojenské síly týče, ke které se váže také upřednostňování diplomacie a nevojenského řešení konfliktů. Chování, které bude sledovat tyto vzorce je chápáno jako pozitivní a žádoucí *per se*.

Zpětné hodnocení poválečné historie jako úspěšné s sebou nese druhý fenomén, kterým je jasná představa o ideální podobě mezinárodního řádu, založená na univerzální projekci této zkušenosti. Německo cítí morální povinnost k vytvoření takového řádu přispět. Jeho zájmy jsou tedy definovány normativně, nejvýraznějšími z nich jsou prosazování hodnot míru, demokracie, lidských práv, sociálně tržního hospodářství a udržitelného rozvoje. To s sebou nese explicitní odmítnutí pojetí mezinárodních vztahů v tradičních realistických kategoriích rovnováhy sil, relativních zisků či bezpečnostních dilemat.

Hlavními nástroji pro prosazování těchto hodnot jsou pro Němce ze zásady především organizace kolektivní a kooperativní bezpečnosti, zejména Organizace spojených národů (OSN), Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), NATO a EU, jejichž role je chápána jako vzájemně se doplňující.⁸³ Zásadní roli má také úsilí o co nejlepší bilaterální vztahy s co největším počtem partnerů, především však s Francií, Spojenými státy a Ruskem. Zvláštní postavení mají země, vůči kterým SRN přistupuje s ohledem na pocit historické kolektivní viny, především státy střední a východní

⁸³ HYDE-PRICE, "Germany's Security," 216.

Evropy, ale také např. Izrael. Tyto snahy se Německo snaží, pokud je to jen trochu možné, institucionalizovat, a to převážně právě pomocí výše zmíněných organizací.

2. Německá zahraničně politická dilemata, role a jejich konflikty a zformování postojů hlavních aktérů debaty, 1990-93

V předchozí kapitole jsme se věnovali zkoumání identity a zahraničně politické kultury Spolkové republiky. Řekli jsme, že ji považujeme za normativní rámec pro rozhodování a tedy i hlavní zdroj německého postoje k rozšiřování NATO. Je zřejmé, že tento rozbor k zodpovězení naší otázky nepostačí. Normy a hodnoty tvořící obsah identity jsou totiž často příliš obecné, její vymezení je široké a volné. Co je však nejdůležitější, tváří v tvář řešení konkrétního problému se principy mohou dostat do vzájemného konfliktu. Jak si ukážeme v této části, mezi vládními představiteli, jimiž byli kancléř Helmut Kohl, ministři zahraničí Hans-Dietrich Genscher (do r. 1992) a Klaus Kinkel (od r. 1992) a ministr obrany Volker Rühle (rovněž od r. 1992), existovaly poměrně značné rozpory. „Otázka rozšíření NATO/EU proti sobě zapletla ministerstva obrany a zahraničních věcí a kancléřský úřad.“⁸⁴

Znamená to snad, že normativní základ, jak byl představen výše, nebyl těmito aktéry sdílen, či hrál druhořadou roli na úkor jiných zájmů? Domníváme se, že v žádném případě. Rozdíl totiž spočíval v konkrétní *interpretaci* identity a *hierarchizaci* jejich jednotlivých aspektů, na jejichž základě se zformovaly různé zahraničně politické *role*, které jsme si v předchozí kapitole definovali jako relativně stabilní modely chování. Tyto role, jejichž nositelé přinášeli různé varianty německého postoje k rozšíření Aliance, se dostaly do konfliktu,⁸⁵ založeném na různých pohledech na řešení klíčových zahraničně politických dilemat, kterým SRN v dané souvislosti čelila. V podobném duchu argumentuje i Tewes: „Aby se dokázali vypořádat s novými výzvami, tvůrci německé zahraniční politiky museli vytvořit hierarchii svých starých rolí.“⁸⁶

⁸⁴ DYSON, 35.

⁸⁵ Více k problematice konfliktu rolí viz např. AGGESTAM, „Role Conceptions“; TEWES, 29-30.

⁸⁶ TEWES, 31.

Cílem kapitoly je přinést analýzu tohoto konfliktu pomocí identifikace jednotlivých postojů a vysvětlení jejich normativního zakotvení v německé identitě. Nejprve se soustředíme na rozhodující dilemata a volby, kterým německá zahraniční politika čelila a na jejichž základě vznikly jednotlivé role. Následně sledujeme odraz těchto vzorců v konkrétní debatě a vyjádření výše zmíněných politiků, v nichž dále pozorujeme jejich zakotvení v německé identitě. Počátkem časového vymezení kapitoly je sjednocení Německa v říjnu 1990, koncem pak první dny roku 1994, kdy spolková vláda zformovala svou pozici pro bruselský summit NATO 10.-11. ledna 1994. Důraz je pak kladen zejména na rok 1993, kdy krystalizovaly jak jednotlivé pozice, tak jejich střet. Statický rámeček z první části zde doplňujeme o dynamický element.

2.1. Klíčová dilemata a hlavní zahraničně politické role

SRN

Změny let 1989/1990 zastihly Německo nepřipravené, pro rekonstrukci evropské bezpečnostní architektury neexistoval žádný plán.⁸⁷ Politici se však zároveň museli neprodleně zapojit do intenzivní diplomatické hry spojené s německým sjednocením a jeho dopady na evropskou politiku. Nebude velkou nadsázkou říci, že málokdy v historii museli politici absolvovat tolik zásadních jednání jako kancléř Kohl a ministr zahraničí Genscher v roce 1990.

Vzhledem k tomu, že zde opravdu nebyl čas na dlouhé konceptuální uvažování, je jen logické, že se ve svém vystupování reflexivně přimknuli k již existujícím mezinárodním institucím, v jejichž kategoriích pak uvažovali v bezprostředně následujících snahách o redefinici evropské bezpečnostní architektury. Je zřejmé, že šlo především o tři z nich – ES/EU, NATO a Konferenci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (KBSE).⁸⁸ Podobně jasně definovatelní jsou také hlavní partneři Německa na úrovni národních států, kterými byly USA, SSSR/Rusko a Francie, jakožto hráči s klíčovým slovem při jednáních „dva plus čtyři“ a největším zájmem na úspěchu následné rekonstrukce evropského pořádku. Tyto vztahy měly určovat hlavní orientační body pro německou zahraniční politiku. Výchozím bodem je pro nás postřeh Adriana Hyde-Price, že „[b]ezpečnostní politiku Bonnu nelze chápat ve smyslu jasných voleb a jednoznačných

⁸⁷ OVERHAUS, *Zwischen*, 107.

strategií, ale spíše jako sérii politických dilemat.“⁸⁹ Jak již bylo naznačeno, tato dilemata byla soustředěna okolo trojice mezinárodních organizací, tj. ES/EU, NATO a KBSE/OBSE, a trojice hlavních měst, neboli Washingtonu, Paříže a Moskvy.⁹⁰

Identitární faktory zde vysílají poměrně jasný signál – Německo by mělo usilovat o co nejlepší vztahy ve všech směrech a o co nejvyšší úroveň spolupráce a integrace za účelem prosazování svých klíčových hodnot a civilizace mezinárodního řádu. Dilemata přicházejí ve chvíli, kdy mají hlavní partneři vzájemně odlišné představy a cíle.

Jako ztělesnění obecných a relativně trvalých řešení dilemat můžeme chápat právě role. Na základě principů zmíněných v první kapitole identifikuje Tewes několik hlavních rolí Spolkové republiky, z nichž v otázce rozšíření NATO hrají prim především tři: První z nich je *Atlantista*, pro něhož je nejdůležitější úzká vazba na Spojené státy a udržení jednoty euroatlantického společenství. Druhým je *Moskvan (Muscovite)*, kladoucí důraz na dobré vztahy se SSSR/Ruskem a jeho zapojení do evropské hry. Třetím pak *Gaullista*, jemuž záleží na německo-francouzském partnerství, a to nejen jako základu evropského projektu, ale také hlavní ose bezpečnostní politiky.⁹¹ Je poměrně zřetelné, že tyto role se překrývají s výše popsanými dilematy, a to nejen ohledně států, ale do velké míry i mezinárodních organizací – *Atlantista* preferuje NATO, pro *Moskvana* je přirozeným fórem zastřešující architektura KBSE/OBSE, zatímco *Gaullista* klade důraz na ES/EU.

K těmto problémům, které provázely německou politiku již ze studenoválečných dob, však rázem přibývá čtvrtý, kterým jsou vztahy ke státům středovýchodní Evropy, čerstvě vymaněným ze sovětského orbitu. Zde se objevuje dilema čtvrté, kterým je hrozící střet mezi snahou o stabilizaci, úzkou spoluprací a potenciální integraci těchto zemí na jedné straně, a zachováním dobrých vztahů s Ruskem na straně druhé.⁹² V tomto dilematu se rodí čtvrtá role, kterou je *Varšavan (Warshaviste)*, naslouchající

⁸⁸ OVERHAUS, *Zwischen*, 107, 110-1.

⁸⁹ HYDE-PRICE, “Germany’s Security,” 203.

⁹⁰ HYDE-PRICE, “Germany’s Security,” 203.

⁹¹ TEWES, 49-50.

⁹² MEIERS, 201; WOLF, 197.

tezi o hodnotové sounáležitosti střední a východní Evropy s euroatlantickým společenstvím a prosazující právo těchto zemí na členství v jeho institucích.⁹³

Shrneme-li si výše zmíněné, můžeme spolu s Wolfem konstatovat, že rozšíření NATO se týkalo zejména čtyř prioritních okruhů německého zahraničně politického zájmu. Bez předjímání dalšího rozhodnutí bylo zřejmé, že řešení této otázky ovlivní zejména stabilitu zemí za východní hranicí Spolkové republiky, další perspektivu evropské integrace, vztahy s Ruskem a budoucí podobu Aliance i evropského závazku Spojených států obecně.⁹⁴ Již na této teoretické úrovni můžeme dodat, že všechny představené vzorce chování jsou v souladu s německou zahraničně politickou identitou. Všechny totiž, mimo jiné, odpovídají ideálním třem rolím civilní mocnosti, jimiž jsou (1) prosazovatel a iniciátor mezinárodní akce, (2) supranacionalista, kolektivní aktér, oponent unilateralismu a (3) prosazovatel mezinárodního práva, zastávající hodnotově založené zahraniční politiky.⁹⁵ Pojďme si tedy nyní probrat odraz těchto argumentů ve vyjadřování hlavních aktérů.

2.2. Hlavní aktéři I: Hans-Dietrich Genscher

Od samého počátku devadesátých let bylo Německo na čele snah o otevření Aliance a větší spolupráci se státy středovýchodní Evropy.⁹⁶ Rozšíření však až do roku 1993 nebylo v německém diskurzu tématem,⁹⁷ debatě totiž zcela dominovali zastánci hledání nové architektury a udržení dobrých vztahů s Ruskem pod vedením doyena německé politiky Hanse-Dietricha Genschera, který stál v čele diplomacie od roku 1974. Jeho představy o budoucí evropské architektuře vycházely z jednání o německém sjednocení a poprvé byly představeny jako součást tzv. *Deutschland-Plan* v lednu 1990.⁹⁸ V jádru stála KBSE, která se měla stát zastřešující bezpečnostní strukturou nad oběma evropskými vojenskými pakty.⁹⁹

⁹³ TEWES, 154-160.

⁹⁴ WOLF, 198.

⁹⁵ MAULL, "Germany and the Use," 27-8.

⁹⁶ MEIERS, 200; WOLF, 201.

⁹⁷ OVERHAUS, *Zwischen*, 111; TEWES, 151-2.; WOLF, 201.

⁹⁸ TEWES, 143.

⁹⁹ HYDE-PRICE, "Germany's Security," 222-3; OVERHAUS, *Zwischen*, 110; TEWES, 145.

Genscher se myšlenky transformace KBSE v centrální celoevropskou bezpečnostní organizaci držel i po rozpadu Varšavské smlouvy. Motivem mu mohla být i osobní vazba na helsinský proces, na jehož vzniku se v 70. letech osobně podílel,¹⁰⁰ v roce 1991 navíc KBSE předsedal. Hlavním důvodem však byla spíše snaha podpořit vnitřní a vnější stabilizaci SSSR/Ruska, jehož domácí politika se jevila jako velice nepřehledná. Podobnou linii tehdy ostatně sledovaly také Spojené státy.¹⁰¹ Genscher nechtěl ohrožovat pozici reformátorů na úkor komunistů a nacionalistů, určitou roli jistě hrála také doznívající „gorbymánie,“ které podléhala velká část evropských politiků i veřejnosti.¹⁰²

Druhou linií Genscherova plánu bylo postupné rozšíření ES/EU, které mělo jeho podporu od samého počátku.¹⁰³ Na rozdíl od NATO nebylo chápáno jako explicitně protiruské a bylo logickým doplněním intenzivně probíhajícího procesu vzniku politické unie. EU vycházela jako ideální nástroj pro řešení problémů středovýchodní Evropy také proto, že byly v té době nahlíženy především v termínech „měkké“ bezpečnosti, např. jako absence přístupu k trhům, ekologické škody, či hrozící nekontrolovatelná migrace.¹⁰⁴ Genscher byl tedy zároveň *Moskvanem* i *Gaullistou*, který státům středovýchodní Evropy sice nechtěl upírat právo na začlenění do euroatlantického společenství, ale představoval si je na platformě EU a v úzké spolupráci se SSSR/Ruskem.

Tento postoj byl však čím dál tím složitější, když vyprchalo původní polské a československé nadšení pro KBSE, zvláště pak díky strachu z ruského vývoje a deziluzi z neschopnosti vznikající EU řešit konflikt v Jugoslávii a sjednotit se na efektivní a skutečně společné zahraniční a bezpečnostní politice.¹⁰⁵ Nejpozději od začátku roku 1991 středoevropští politici, především Lech Walesa a Václav Havel, vytvářeli pozvolný tlak na otevření Aliance skrze hodnotově založenou argumentaci (klasickým příkladem je Havlův projev k Severoatlantické radě z 21. března¹⁰⁶).

¹⁰⁰ TEWES, 151-2.

¹⁰¹ OVERHAUS, *Zwischen*, 111.

¹⁰² TEWES, 151-2.

¹⁰³ OVERHAUS, *Zwischen*, 110-1; WOLF, 201.

¹⁰⁴ TEWES, 152.

¹⁰⁵ ZABOROWSKI, Marcin, *Germany, Poland and Europe: Conflict, cooperation and Europeanisation* (Manchester: Manchester University Press, 2004), 106.

¹⁰⁶ HAVEL, Václav, „Address to the North Atlantic Council,” 21. 3. 1991.

<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/1991/2103_uk.html> (8. 5. 2010).

Na krizové schůzce k srpnovému puči v SSSR v roce 1991 se pak státy Viségrádské skupiny přiklání k otevřenému požadavku na výhled plnohodnotného členství v Alianci.¹⁰⁷ Odpovědí na srpnové události byl tzv. Baker-Genscherův plán, který vedl ke zřízení Severoatlantické rady spolupráce (*North Atlantic Cooperation Council*, NACC) v prosinci 1991. Její konzultativní mechanismus zahrnoval všechny státy bývalé Varšavské smlouvy včetně nově osamostatněné Ruské federace a s rozšířením nepočítal.¹⁰⁸ Téma však již bylo nastoleno a v další debatě jej tak bylo jen velmi těžké ignorovat. Němečtí politikové však až do roku 1993 manévrovali v Genscherem vytyčeném prostoru.

Genscher německou identitu interpretoval především jako důraz na co nejširší mezinárodní partnerství, snahu o budování kooperativních struktur na základě KBSE a ES/EU a udržování dobrých vztahů s bývalými nepřáteli, především SSSR/Ruskem.

2.3. Hlavní aktéři II: Volker Rühle

Tichý konsenzus německé politické elity se počal nepozorovaně lámat okolo poloviny roku 1992, kdy začal nový ministr obrany Volker Rühle sestavovat tým pod vedením viceadmirála Ulricha Weissera, který měl za cíl připravit půdu pro zcela nový postoj - jednoznačnou podporu východního rozšíření Aliance.¹⁰⁹ S určitými náznaky Rühle přichází již v létě 1992, např. během projevu před Německou společností pro zahraniční politiku (*Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik*, DGAP).¹¹⁰ Explicitně a koherentně pak formuluje svou vizi 26. března 1993 v rámci výročního projevu pořádaného londýnským Mezinárodním institutem strategických studií (*International Institute for Strategic Studies*, IISS).¹¹¹

¹⁰⁷ ZABOROWSKI, 105.

¹⁰⁸ TEWES, 150.

¹⁰⁹ OVERHAUS, *Zwischen*, 113.

¹¹⁰ MEIERS, 200-1.

¹¹¹ RÜHE, Volker, "Shaping Euro-Atlantic Policies – a Grand Strategy for a New Era. Speech by the Federal Minister of Defence, Mr. Volker Rühle, on the occasion of 'The 1993 Alastair Buchan Memorial Lecture' in London on March 26th, 1993," *International Institute for Strategic Studies* <<http://www.iiss.org/EasySiteWeb/GatewayLink.aspx?allId=2650>> (8.5.2010). V této kapitole považujeme za dostačující vycházet téměř výlučně z tohoto projevu, neboť je – dle našeho názoru – konzistentním a úplným shrnutím argumentace, kterou Rühle prosazoval v další debatě. Svou pozici v této řeči definoval jasně a přehledně a významněji se od ní neodchyloval.

Rühe se v řeči zabývá otázkami evropské bezpečnostní architektury v jejich komplexnosti, zmiňuje např. proces evropské integrace, vztahy s Ruskem, nebo nutnost reformy NATO a celkové redefinice německé zahraničně politické role. Největší ohlas však vzbudila relativně krátká pasáž, ve které jednoznačně podporuje přistoupení nových demokracií středovýchodní Evropy: „Atlantická aliance nesmí zůstat ‘uzavřenou společností‘ [a ‘closed shop‘]. Nevidím jediný dobrý důvod proto, abychom budoucím členům Evropské unie upírali členství v NATO.“¹¹²

Rühe zde s Genscherem sdílí vizi o evropské perspektivě těchto států. Výrazně se však odlišuje v prioritě obou rozšíření: „[...] ptám se, jestli by členství v Evropské unii mělo předcházet přistoupení k NATO.“¹¹³ Odpovídá si následovně: Potrvá ještě dlouho, než budou uchazeči schopni splnit složité podmínky EU, jejich rychlý vstup tedy není možný. Je však nepřijatelné, aby na východ od německých hranic vznikla „konceptuální ‘země nikoho‘.“¹¹⁴ Ve chvíli, kdy neexistuje komplexní plán, který by řešil budoucnost evropské bezpečnosti, je třeba se chovat pragmaticky a Alianci rozšířit hned, jak jen to bude možné. „Nemůžeme si dovolit oddalovat nutná rozhodnutí [do té doby], než budou navrženy dokonalé vize Evropy.“¹¹⁵ Jak pozoruje Tewes, „[j]ádro jeho [Rüheho] argumentu spočívalo v obrácení konvenční logiky: bez vojenské bezpečnosti by stabilita a demokracie ve středovýchodní Evropě nebyla dosažitelná.“¹¹⁶ Rozšíření NATO by tedy mělo přijít před rozšířením EU.

Jaké přináší Rühe argumenty? Především, NATO je pro něj hodnotově definovaným společenstvím: „Politická a strategická pozice Evropy a Severní Ameriky je založena na sdílených hodnotách a společných zájmech. Je to právě toto, a ne přítomnost existenční hrozby, co tvoří jádro naší Aliance.“¹¹⁷ Pokud je státy středovýchodní Evropy sdílí, není možné jejich zájem dále ignorovat, aniž by identita Aliance byla ohrožena v důsledku „nelegitimního chování,“ které by s ní bylo nekompatibilní.¹¹⁸ Rühe naznačuje, že NATO by se tak dostávalo do velice překérní situace. Jak poznamenává K.M. Fierke, „[z]atímco nedávno vyzývala vůdce východního bloku ke

¹¹² RÜHE, 16.

¹¹³ RUHE, 16.

¹¹⁴ RUHE, 15.

¹¹⁵ RUHE, 15.

¹¹⁶ TEWES, 161.

¹¹⁷ RÜHE, 6.

¹¹⁸ FIERKE, “Dialogues,” 30; SCHIMMELFENNIG, 4; TEWES, 157.

stržení zdi oddělující Východ a Západ, Aliance nyní působila jako ten, kdo staví bariéry, aby udržel Středo- a Východoevropany mimo.¹¹⁹ Předpokládáme zde, že při hledání nového smyslu po skončení studené války musela Aliance redefinovat svou identitu ze západní obranné Aliance směrem ke „ztělesnění stability“,¹²⁰ či zóně míru a ideologicko-politické homogenity členů, založené právě na sdílených hodnotách a normách.¹²¹ Takto normativní argumentace je bezpochyby ve shodě s principy německé identity (připomeňme zásadu „normy definují zájmy“), neboť apeluje právě na myšlenku bezpečnostního společenství a prospěšnosti institucionalizace bilaterálních vztahů.

Bezprostředně navazuje druhý argument¹²² – pro Rüeho je Aliance „středobod stability a bezpečnosti euroatlantického společenství.“¹²³ Implicitně se zde shoduje se Smithem, že jednou z rolí Aliance je „stabilizátor a konsolidátor demokratické politiky.“¹²⁴ Rozšíření je tedy „transferem stability“ směrem na Východ.¹²⁵ Jak by k této stabilizaci mohlo přispět právě NATO? Za prvé, již samotný výhled na členství podpoří odolnost společností v těchto státech vůči autoritativním tendencím, protože jejich vzestup by mohl přistoupení ohrozit. Za druhé, členství samotné by takové trendy pacifikovalo, protože by mohly vést k izolaci uvnitř Aliance. Za třetí, záruka ztělesněná v článku 5 Washingtonské smlouvy zajistí tyto státy proti případné agresi, takže se nebudou muset uchýlovat k tradičnímu nacionalismu a militarismu, motivovaným strachem z napadení.¹²⁶ Právě této argumentace se Rühe držel nejvíce a opakovaně ji zdůrazňoval.¹²⁷ Nelze přehlédnout také vliv historického vnímání významu Aliance pro poválečný mír a prosperitu západní Evropy a stavění paralely mezi koncem čtyřicátých a začátkem devadesátých let: „Podobně jako před čtyřiceti lety pro Spolkovou republiku Německo mělo NATO podle Rüeho představ vytvořit nutný

¹¹⁹ FIERKE, „Dialogues,“ 37.

¹²⁰ FIERKE, „Dialogues,“ 51.

¹²¹ SMITH, 83.

¹²² Tyto dva argumenty (plus dva další) s určitou variací zmiňuje také Tewes, a to jako důvody, proč byl Rüeho postoj kompatibilní s civilní mocností (TEWES, 162).

¹²³ RÜHE, 5.

¹²⁴ SMITH, 74.

¹²⁵ MEIERS, 201; OVERHAUS, *Zwischen*, 114.

¹²⁶ Všechny tři argumenty přináší WOLF; 199. Rühe je explicitně nezmiňuje, uvádím je zde pro ilustraci logiky zásadního narativu „transferu stability.“

¹²⁷ *DIE PRESSE* (8.10.1993), „Rühe rührt Trommel für NATO-Osterweiterung“; *REUTERS* (7.1.1994), „Rühe dementiert Uneinigkeit bei NATO-Erweiterung.“

bezpečnostně politický rámec pro politické a hospodářské reformní procesy.“¹²⁸ Potenciální konflikty a problémy mezi státy měly být „internalizovány“ v rámci NATO, kde by byly lépe zvladatelné nejen díky společným normám a hodnotám, ale také vzájemné socializaci a mechanismům k tomu určeným.¹²⁹ Tento argument je podložen např. zkušeností s přijetím Řecka a Turecka.

Nicméně, můžeme zde pozorovat i prvky realistického kalkulu. Rühle mluví o tom, že Německo nemůže být východní hranicí EU a NATO, chápanou jako okraj zóny stability.¹³⁰ Uvažoval snad především v kategoriích posunu sfér zájmů a vojenských linií? Pravděpodobně ne, dobrým protiargumentem zde může být velmi nízký vojenský potenciál těchto zemí a jejich mizivá schopnost bránit Německo.¹³¹ V případě skutečného konfliktu by byly spíše přítěží, i když můžeme diskutovat např. o kalkulu s posílením vlastní bezpečnosti skrze posunutí amerického závazku, vyplývajícího ze zmíněného článku 5, výrazně na východ od hranic SRN. Domníváme se však, že realista by spíše uvítal možnost vybudovat mezi hranicí Aliance a Ruskem nárazníkovou zónu, což rozšíření NATO zásadně popírá. Ačkoliv tedy připouštíme, že Rühleho postoj nebyl motivován čistě normativně, význam hodnotového základu je neoddiskutovatelný.¹³² I zde lze nalézt silné zakotvení Rühleho postoje v úsilí o šíření hodnot, posilování mezinárodní spolupráce a integrace a civilizaci mezinárodního řádu.

Důrazem na stabilizaci středovýchodní Evropy a roli NATO při jejím dosažení v sobě Volker Rühle spojil role *Atlantisty* a *Varšavana*. Jak je vidět, zájem na dobrých vztazích s Ruskem, jejichž význam však ve svém projevu neopomíjí,¹³³ pro něj není důvodem pro přehlížení odhodlání Středo- a Východoevropanů stát se plnoprávními členy Aliance. Podobně nepopírá význam EU, ve své podpoře dalšího prohlubování integrace je naopak jednoznačně proevropský.¹³⁴ Také v souvislosti se zajištěním bezpečnosti v Evropě mluví o „komplexním euroatlantickém konceptu.“¹³⁵ Rühle tedy neusiluje o přehlížení, či konfrontaci, ale přichází s odlišným řazením priorit, které jsou z naprosté většiny pevně zasazeny v německé identitě.

¹²⁸ OVERHAUS, *Zwischen*, 116.

¹²⁹ MEIERS, 202.

¹³⁰ MEIERS, 203; OVERHAUS, *Zwischen*, 114; WOLF, 205.

¹³¹ OVERHAUS, *Zwischen*, 114-6.

¹³² DYSON, 37; MEIERS 203-4; OVERHAUS, *Zwischen*, 114-116; SCHIMMELFENNIG, 242.

¹³³ „[P]ro nás není úzká spolupráce s Ruskem pouze nevyhnutelná, ale také rozumná.“ RÜHE, 21.

¹³⁴ RÜHE, 8-12.

Ministr se tímto projevem výrazně vymezil proti drtivé většině ostatních aktérů. „[L]ondýnská řeč vyvolala rozdílné, převážně však skeptické ohlasy v Německu a u spojenců z Aliance.“¹³⁶ Nejvíce rezervovaná reakce ho čekala uvnitř spolkové vlády, neboť porušil dosavadní konsenzus a implicitně kritizoval politiku dua Kinkel/Kohl.¹³⁷ Není divu, že právě první jmenovaný se mu stal hlavním oponentem.

2.4. Hlavní aktéři III: Klaus Kinkel

Klaus Kinkel převzal vedení německé diplomacie na jaře 1992, přibližně ve stejné době jako Rühle ministerstvo obrany. Předtím řídil krátce rezort spravedlnosti, ale velkou část své předchozí kariéry strávil právě na ministerstvu zahraničí jako blízký spolupracovník Hanse-Dietricha Genschera. Jejich výchozí pozice byly tudíž velice podobné. Na rozdíl od Rühleho, který se v debatě ujal iniciativy, Kinkel byl ve vztahu ke svému protějšku spíše v defenzivě a jeho postoj byl více ovlivňován tlakem okolností. Na druhou stranu, dlouhou dobu měl za sebou většinu německé politické scény, a to včetně tiché podpory kancléře Kohla.

Již na úvod je třeba zdůraznit, že Kinkel se vždy zasazoval o „otevření“ Aliance směrem na východ, což zdůrazňoval ještě před Rühleho projevem v IISS, rozšíření však původně odmítal.¹³⁸ Tato oponentura se později změnila v nejednoznačný postoj, kdy nebyl v principu proti, ale kladl velký důraz na to, aby rozšíření bylo zapojeno do širšího kontextu změn v evropské institucionální architektuře. Pro Kinkela, který v podstatě převzal Genscherovy role *Gaullisty* a *Moskvana*,¹³⁹ byly důležité především dva body, a to primát evropské integrace a nutnost zapojení Ruska do evropské kooperativní struktury. Tyto dvě myšlenky se navíc vzájemně podporovaly – rozšíření EU Rusko lépe stráví, vstup členských států do NATO pak bude vysvětlitelný jako jeho

¹³⁵ RÜHE, 22.

¹³⁶ OVERHAUS, *Zwischen*, 117.

¹³⁷ TEWES, 164.

¹³⁸ *Franfurter Allgemeine Zeitung* (6.3.1993), „Kinkel: NATO soll sich Mittel- und Osteuropa stärker öffnen,“ cit dle OVERHAUS, *Zwischen*, 118.

¹³⁹ Nesouhlasíme zde tedy s postřehem Meierse a Wolfa, kteří vidí Kinkela spíše jako hledače střední cesty mezi Genscherem a Rühem (MEIERS, 205; WOLF, 201 – oba odkazují k článku „Auf der Suche nach einem Mittelweg,“ otisknutém ve *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 6. 3. 1993). Kinkel vycházel ze stejných premis jako Genscher a stejně jako on se snažil rozšíření přinejmenším brzdit. Odlišnosti tedy byly způsobeny spíše vývojem vnějších faktorů v čase, Kinkel Genscherovu linii neměnil, ale adaptoval.

logické pokračování.¹⁴⁰ Ohled na postoj Moskvy byl motivován také stále nedokončeným stahováním ruské armády z území bývalé Německé demokratické republiky.¹⁴¹ Zásadní bylo pro Kinkela především to, aby nedošlo k vytváření nových dělících linií v Evropě. Hranice NATO se „nemohou jednoduše posunout z Labe na Bug.“¹⁴² Případné rozšíření NATO musí být všeobecně nazíráno jako sjednocení kontinentu, ne expanze Západu.¹⁴³

Základní linie Kinkel vytyčil již v první polovině roku 1993, ke skutečně jasným a koherentním formulacím se ale dostal až na podzim, a to v reakci na události v Rusku, především říjnové nepokoje vrcholící útokem na parlament a s nimi nešťastně časově sladěný Jelcinův dopis spolkové vládě, zpochybňující o měsíc dříve poskytnutou „volnou ruku“ Polsku pro vstup do Aliance.¹⁴⁴ Nejkomplexněji se Kinkel vyjadřuje v článku pro *International Herald Tribune* z 21. října, kde představuje své teze pro bezpečnostní uspořádání Evropy a nabízí odpovědi ohledně role všech tří zásadních mezinárodních organizací.¹⁴⁵

Vychází z inkluzivního přístupu založeného na reflexivně multilateralistické premise o co největší úrovni spolupráce s maximálním možným počtem partnerů na platformě všech relevantních institucí: „Podoba nových bezpečnostních struktur musí zohlednit celou Evropu. To bude vyžadovat organickou síť bezpečnostních vazeb.“ Přirozeně, v jejich centru měla stát KBSE, jakožto „jediná organizace zahrnující celou sféru spolupráce od Vancouveru po Vladivostok.“ Role NATO by měla spočívat především v nabídnutí bezpečnostní spolupráce a dialogu, a to všem státům bývalé Varšavské smlouvy včetně Ruska. Vzletný jazyk Kinkelových formulací zřetelně chladne, když má dojít na rozšíření. „NATO také bude muset odpovědět na touhy východoevropských států o začlenění do Aliance. Avšak rozšíření přináší závažné otázky.“ Především,

¹⁴⁰ MEIERS, 205.

¹⁴¹ TEWES, 117.

¹⁴² KINKEL, Klaus, „Die transatlantische Partnerschaft als Fundament der Außenpolitik. Rede des Bundesaußenministers bei der deutschamerikanischen Freundschaftswoche in Stuttgart am 2. Mai 1993,“ *Bulletin* 36/1993, cit. dle MEYER, Berthold, „Deutsche Außenpolitik und die NATO-Osterweiterung,“ *Wissenschaft & Frieden* 2/1996, < <http://www.uni-muenster.de/PeaCon/wuf/wf-96/9620203m.htm> > (8.5.2010).

¹⁴³ MEIERS, 205.

¹⁴⁴ TEWES, 169. K dopisu a reakci na něj např. *REUTERS* (1.10.1993), „Jelzin-Brief relativiert NATO-Aussagen“; *REUTERS* (1.10.1993), „Breite Kritik an Jelzins NATO-Äusserungen.“

¹⁴⁵ KINKEL, Klaus, „NATO Requires a Bold but Balanced Response to the East,“ *International Herald Tribune* (21.10.1993).

nesmí dojít k oslabení principu teritoriální obrany dle článku 5 Washingtonské smlouvy. Dále, rozšíření musí být výhodné pro všechny. „[K]aždé rozšíření NATO musí posílit nejen bezpečnost současných členů, ale také nových - a samozřejmě, Evropy jako celku. Politika kontrolovaného a postupného otevírání euroatlantických institucí na východ musí usilovat o posílení vztahů NATO nejen se státy střední a východní Evropy, ale také s Ruskem, Ukrajinou a dalšími zeměmi bývalého Sovětského svazu. Nemůžeme riskovat oživení strategické rivality mezi Východem a Západem. [...] Nemůžeme si dovolit stavět nové zdi.“ Žádoucí je, aby případnému vstupu do NATO předcházelo rozšíření EU, které – dle Kinkelova pohledu – vyřeší bezpečnostní problémy středoevropských demokracií díky jejich nepřímému navázání na Alianci skrze členství v oživené Západoevropské unii (ZEU). „Členové ZEU jsou rovněž členy NATO. Noví členové Evropské unie by proto měli získat přístup k NATO připojením se k ZEU.“¹⁴⁶ Jak dodává v jiném vyjádření, všechny státy Evropy by měli najít místo „odpovídající jejich bezpečnostním zájmům,“ avšak přibližování nových potenciálních členů k Alianci má být „postupný proces.“¹⁴⁷

Aniž bychom se pouštěli do zevrubné diskurzivní analýzy, považujeme za nutné upozornit na specifika Kinkelova jazyka. Povšimněme si, že použití klíčového slova „rozšíření“ Kinkel obvykle staví do souvislosti s relativizujícími a zmírňujícími termíny. Připomeňme důraz na jeho interpretaci jako „postupný proces,“ fráze o „závažných otázkách,“ které vzbuzuje, či jinde zmíněné tvrzení, že Aliance je rozšíření „*principiálně* otevřená“ a země střední Evropy „mohou v zásadě vstoupit.“¹⁴⁸ Oproti tomu, velice často a velmi volně operuje s celou řadou podobných, ale poměrně nejasných termínů, jako je „posílení vztahů,“ „přiblížení,“ a „otevření,“ a to v převážně pozitivním kontextu. V jeho rétorice se tedy odráží modifikace rolí *Gaullisty* a *Moskvana*. S trochou nadsázky bychom ji mohli shrnout do tří bodů: „všechno, jen ne plné členství v NATO a pokud přece, tak co nejpozději,“ „EU před NATO“ a „ohlížejme se na Rusko.“

¹⁴⁶ KINKEL, „NATO Requires“ – odtud pocházejí všechny předcházející citace a parafráze v tomto odstavci (pozn. J.E.).

¹⁴⁷ KINKEL, Klaus, cit. dle *REUTERS* (20.10.1993), „Kinkel für Annäherung Osteuropas an die NATO.“

¹⁴⁸ KINKEL, Klaus, cit. dle *REUTERS* (6.1.1994), „Kinkel – NATO Prinzipiell für Erweiterung Offen,“ (zvýraznil J.E.).

Také Kinkelův postoj pramenil v německé identitě. Ministr zahraničí především kladl důraz na co nejširší mezinárodní spolupráci. Svým upřednostňováním EU navíc jednoznačně podporoval princip nadnárodní integrace – vytýkat mu, že by středoevropské státy nebral v potaz, není na místě. Ohledy na Rusko nebyly motivovány snahou o dohodu velmocí a obejití malých států, ale úsilím zabránit novému dělení Evropy podle hranice vojenských bloků a porozuměním, nikoliv však přijetím ruského chápání NATO optikou *Realpolitik*. Podobná empatie mu však chyběla ve vztahu ke středoevropské citlivosti vůči jednání „velkých,“ pramenící z historického zážitku „černé triády“ tvořené mnichovskou konferencí, paktem Molotov-Ribbentrop a uspořádáním Jalta-Postupim.¹⁴⁹

2.5. Hlavní aktéři IV: Helmut Kohl

Zatímco oba proti sobě stojící ministři si našli čas na zformulování vlastních pozic a jejich veřejnou artikulaci, kancléř Helmut Kohl stál dlouhou dobu mimo diskuzi, a to až zarážejícím způsobem. Ani později se nepokusil zformulovat myšlenky do jasného projevu či textu a svůj postoj, který byl velice nejistý, nejednoznačný a proměnlivý, dával najevo pozvolna a po částech. Jak si pozorně všimá Tewes, „[z]atímco Volker Rühle jasně podporoval rozšíření a Klaus Kinkel byl jasně opatrný, Helmut Kohl ztělesňoval zároveň podporu i skepticismus a konflikt rolí v tom obsažený.“¹⁵⁰ Kohla tak nelze dlouhodobě identifikovat s žádnou ze zmíněných rolí, jeho odpovědi na základní dilemata se vyvíjely spíše pod tlakem okolností. Ze všech prvků německé identity můžeme ke kancléři přiřadit zejména kulturu zdrženlivosti – nereagoval, dokud to nebylo nezbytně nutné.

Jeho názor byl dlouho zřejmě velice podobný Genscherovu a následně Kinkelovu, s nimiž sdílel výše popsané premisy o přednosti rozšíření EU a ohledu na dobré vztahy s Ruskem.¹⁵¹ Na druhou stranu, rozhýbat kancléře k vyjádření se zdálo jako opravdu nemožné, a to i ve světle Rühleho londýnské výzvy. „Jistě, kdyby býval chtěl, mohl podpořit Rühleho návrhy, nebo je rovnou odmítnout. Avšak Kohl se nerozhodl ani

¹⁴⁹ LASAS, Ainius, “Restituting victims: EU and NATO enlargements through the lenses of collective guilt,” *Journal of European Public Policy* 15.1 (2008), 98.

¹⁵⁰ TEWES, 142.

¹⁵¹ OVERHAUS, *Zwischen*, 118-9; MEIERS, 205; WOLF, 201.

pro jedno a namísto toho nechal Rühleho a Kinkela, aby se o toto rozhodnutí přeli.¹⁵² Také v reakci na Jelcinův říjnový dopis pouze vyzýval ke zdrženlivosti.¹⁵³ Na kancléřovu obranu je však třeba dodat, že jako politik ze staré školy zřejmě upřednostňoval tajnou diplomacii před veřejnou. Např. na základě tvrzení polské premiérky Hanny Suchocké se můžeme domnívat, že se otázce rozšíření ve vzájemných jednáních nevyhýbal.¹⁵⁴

Veřejně se Kohl začal profilovat až v předvečer bruselského summitu na přelomu let 1993/4. Nutno říci, že ani poté nepůsobil příliš přesvědčivě. Když na začátku prosince konečně promluvil, byl proti rozšíření.¹⁵⁵ Nicméně, v prvních lednových dnech obrací, a to přesto, že rozšíření údajně vyloučil i během schůzky s francouzským prezidentem Mitterrandem.¹⁵⁶ Kohl nyní zmiňuje nutnost otevření Aliance,¹⁵⁷ připravovaný dokument iniciativy Partnerství pro mír (*Partnership for Peace*, PfP) pak nemá přinést jen diplomatické formule, ale – jak parafrázuje jeho vyjádření agentura Reuters - „jasné otevření budoucí perspektivy přistoupení k NATO.“¹⁵⁸ Kohl se však důsledně vyhýbá tomu, aby stanovil jakékoliv termíny pro přijetí nových členů.¹⁵⁹ Neopomínají také znovu podtrhnout, že dobré vztahy s Ruskem jsou prioritním cílem Aliance.¹⁶⁰

Helmut Kohl, který měl jako kancléř v zahraniční politice Spolkové republiky rozhodující slovo, do diskuze o rozšíření NATO nepřidal v podstatě žádný vlastní přínos a byl po celou dobu velice pasivní. Jeho pozice, kterou můžeme tušit kdesi mezi Kinkelem a Rühem, blíže pak prvnímu jmenovanému, byla do nejvyšší míry ovlivňována během okolností a různými vnějšími faktory, které popisujeme v následující kapitole. S lehkou nadsázkou se dá říci, že Kohl vyčkával, jak se situace vyvine a složitým volbám se chtěl vyhnout, dokud to bylo možné. Proto je těžké sledovat jeho zakotvení v německé identitě/strategické kultuře – Kohl se spíše chystal

¹⁵² TEWES, 164.

¹⁵³ *DIE PRESSE* (8.10.1993), „Rühle rührt.“

¹⁵⁴ *REUTERS* (2.9.1993), „NATO will im Januar über Erweiterung bereiten.“

¹⁵⁵ TEWES, 169, s odkazem na *Frankfurter Rundschau* (2.12.1993), „Kohl lehnt größere NATO ab.“

¹⁵⁶ TEWES, 172.

¹⁵⁷ *AGENCE EUROPE* (7.1.1994), „Deutschland für die ‘grundsätzliche Öffnung NATO nach Osteuropa.“

¹⁵⁸ *REUTERS* (8.1.1994), „Kohl – NATO-Papier bedeutet Beitrittsperspektive.“

¹⁵⁹ *AGENCE EUROPE* (7.1.1994), „Deutschland.“

¹⁶⁰ *REUTERS* (8.1.1994), „Kohl.“

syntetizovat role ztělesněné Kinkelem a Rühem. Sám však, jak již bylo poznamenáno výše, nejlépe zosobňoval kulturu zdrženlivosti a vyčkávání na ostatní partnery.

2.6. Shrnutí

V této kapitole jsme vyšli z tvrzení, že identita a zahraničně politická kultura nedokáží samy o sobě vysvětlit zahraničně politické chování, neboť nabízejí ve střetu s konkrétními problémy často odlišná a protichůdná řešení. Základní dilemata německé politiky jsme si identifikovali jako vycházející z potřeby udržení dobrých vztahů zároveň s Washingtonem, Paříží a Moskvou a snahy o co nejužší zapojení v rámci tří klíčových organizací - ES/EU, NATO a KBSE/OBSE. Uvnitř rámce vymezeného normativním základem německé identity tak vznikly různé a vzájemně kontradiktní zahraničně politické role, kdy došlo ke střetu především mezi spřízněnými dvojicemi *Atlantista/Varšavan* na jedné, a *Gaullista/Moskvan* na druhé straně.

V konkrétní rovině jsme analyzovali postoje čtyř hlavních aktérů německé debaty. Hans-Dietrich Genscher dominoval v letech 1990-2, kdy na politické scéně konsenzuálně převažovaly jeho vize o celoevropské bezpečnostní architektuře na bázi KBSE, úzké spolupráci se SSSR/Ruskem a primátu rozšíření vznikající Evropské unie. Tento konsenzus narušil Volker Rühle, když od počátku roku 1993 začal tlačit na rychlé přijetí států středovýchodní Evropy do NATO, které narativizoval jako „transfer stability.“ Hlavním oponentem mu byl Klaus Kinkel, jenž převzal Genscherovu argumentaci, avšak v principu nevyklučoval možné rozšíření Aliance - jako sekundární rozšíření ES/EU a za předpokladu nalezení elementárního kompromisu s Ruskem. Kancléř Helmut Kohl byl pak velice neurčitý a defenzivní a jakýsi kompromisní postoj zaujal až na přelomu let 1993/4. V této době se tedy zformovaly základní německé varianty řešení otázky východního rozšíření NATO, mezi nimiž se pak odehrál soubor popisovaný v následující části.

3. Externí faktory a tvorba německého rozhodnutí v roce 1994, vývoj debaty v letech 1995-97

Jak jsme si ukázali, do počátku roku 1994 vykrytalizovaly základní koncepcí německého postoje k rozšíření Aliance, jejichž nositeli byli zejména Volker Rühle a Klaus Kinkel, stejně jako momentální kompromis pro bruselský summit ztělesněný Helmutem Kohlem. Summit, jehož hlavním výsledkem bylo zřízení Partnerství pro mír, které posílilo a úžeji institucionalizovalo vztahy s nečlenskými státy na své kooperativní a konzultativní platformě, v jednom ze svých závěrů kodifikoval v podstatě totožnou pozici, jakou Kohlovými ústy vyjadřovala Spolková republika: „Očekáváme a vítáme expanzi NATO, která obsáhne demokratické státy na východ od nás, jako součást pozvolného procesu, zohledňujícího politický a bezpečnostní vývoj v celé Evropě.“¹⁶¹ Debata uvnitř NATO se tedy velice přiblížila debatě německé.

Od samého počátku bylo zřejmé, že Partnerství nemůže být konečným řešením, ale spíše dočasným *modem vivendi*. Zatímco pro zastánce rozšíření byla klíčová deklarace otevřenosti NATO jdoucí nad rámec článku 10 Washingtonské smlouvy,¹⁶² odpůrci, jak vtipně poznamenává Tewes, četli akronym PfP spíše jako „Politika pro odložení“ (*Policy for Postponement*).¹⁶³ Jen o několik měsíců později byl však postoj spolkové vlády i Aliance jako celku výrazně pro rozšíření.

¹⁶¹ NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION, „Partnership for Peace: Invitation Document issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, 10 Jan. 1994 – 11 Jan. 1994,“

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24468.htm?selectedLocale=en> (10.5.2010)

¹⁶² „Smluvní strany mohou na základě jednomyslného souhlasu vyzvat kterýkoli jiný evropský stát, který je schopen napomáhat rozvoji zásad této smlouvy a přispět k bezpečnosti severoatlantické oblasti, aby přistoupil k této smlouvě.“ *Severoatlantická smlouva* <<http://www.nato.int/docu/other/cz/treaty-cz.htm>> (10.5.2010).

¹⁶³ TEWES, 168.

Do rozhodování, jehož rámec byl vytyčen identitárními faktory a z nich vycházejícími variantami, totiž zcela zásadně vstupovaly externí faktory.¹⁶⁴ Za nejdůležitější z nich zde ve shodě s Wolfem považujeme vliv hlavních partnerů, a to zemí středovýchodní Evropy, Spojených států a Ruska, a dále pak vzájemný vztah procesů rozšíření NATO a Evropské unie.¹⁶⁵ Ve zbytku práci se nejprve věnujeme představení těchto proměnných, následně pak chronologickým způsobem sledujeme vývoj německé debaty v průběhu ledna až prosince 1994, neboť „rok 1994 byl rokem rozhodnutí v procesu rozšiřování NATO.“¹⁶⁶ Tato analýza – opět dynamická – představuje poslední článek našeho vysvětlení. V úplném závěru pak stručně nastiňujeme vývoj let 1995-97.

3.1. Vnější proměnné a jejich význam pro německý diskurz

Prvním fenoménem, který zanechal významný otisk v německém diskurzu, byla pozice středoevropských států, a to nejsilněji Polska a Československa/České republiky, které již od roku 1991 otevřeně usilovaly o plnohodnotné členství. Jejich představitelé se uchýlovali k často až nepříjemně naléhavým normativním argumentům. Abychom dobře pochopili podstatu tohoto faktoru, rozebereme si jej zde poněkud podrobněji.

První z uplatňovaných narativů operoval s přirozenou historickou sounáležitostí kandidátů s euroatlantickým prostorem. „Pro státy střední a východní Evropy je konec studené války chápán jako návrat k normalitě, kdy byly osvobozeny ze statutu sovětských satelitů a získaly zpět postavení legitimních členů mezinárodního společenství.“¹⁶⁷ Jinými slovy, kdyby např. Polsko či Maďarsko měly možnost se svobodně rozhodovat v době, kdy NATO vznikalo, dávno by jeho členy byly.¹⁶⁸ Držet tyto země mimo Alianci je tedy nepřírozené a proto nepřijatelné.

Bezprostředně navazuje narativ druhý, operující s historickou vinou „Západu,“ který střední Evropu několikrát „opustil,“ a to zejména v souvislosti s třemi momenty -

¹⁶⁴ TEWES, 157; WOLF, 198.

¹⁶⁵ WOLF, 198.

¹⁶⁶ TEWES, 182.

¹⁶⁷ AGGESTAM, Lisbeth and Adrian HYDE-PRICE, “Re-cognising Europe: NATO and the Problem of Securing Identities,” in AGGESTAM, Lisbeth and Adrian HYDE-PRICE (eds.) *Security and Identity in Europe: Exploring the New Agenda*, (Basingstoke: Palgrave Macmillian, 2000), 59.

¹⁶⁸ LASAS, 109-10.

mnichovskou dohodou, paktem Ribbentrop-Molotov a dohodami z Jalty a Postupimi.¹⁶⁹ Jelikož bylo euroatlantické společenství v očích Středoevropanů vinno, mělo usilovat o nápravu, což politici jako Václav Havel nebo Lech Walesa neustále opakovali. „[Státy středovýchodní Evropy] využily každou možnou příležitost k poukázání na to, že pouze plné členství v EU a NATO může zahojit staré rány.“¹⁷⁰ Není třeba příliš zdůrazňovat, že historicky založená argumentace měla velký potenciál uspět právě v Německu.

Třetí narativ se vztahoval k normativně založené (re)definici identity NATO, o které již byla řeč. Pokud byla Aliance považována za společenství demokratických států či „kotvu stability“,¹⁷¹ bylo jen velmi těžké vynechávat státy, které tyto zásady rovněž vyznávaly. „To by nejen podemlelo demokratické hodnoty v odmítnutých zemích, ale také zpochybnilo vlastní legitimitu západních institucí.“¹⁷² Proslulý je Havlův projev k Severoatlantické radě, kde již v roce 1991 varuje, že „aliance zemí spojených závazkem k ideálu svobody a demokracie by neměla zůstat trvale uzavřená sousedícím zemím, které sledují stejné cíle.“¹⁷³ Jak shrnuje Fierke, „[p]ůvodně NATO expandovat nechtělo a nabídlo posílený politický dialog jako alternativu k vojenskému rozšíření. Země středovýchodní Evropy použily tento dialog k nastavení zrcadla minulým ideálům NATO a jeho zodpovědnosti rozšířit podporu a ochranu i na ně.“¹⁷⁴ Tento faktor se v čase příliš neměnil, jen nabíral na síle. Jeho role tedy spočívala především v synergii s dalšími vlivy, zejména pak pozicí Spojených států.

Druhým elementem byl postoj USA. Američané byli pro Němce klíčovými partnery z principu, jak je zmíněno v obou předchozích kapitolách. Vazba na USA byla pro Spolkovou republiku důležitá jako demonstrace pevného zakotvení v západním společenství (*Westbindung*), spojenecká loajalita se stala nedílnou součástí její strategické kultury. Vedle toho měli Němci silný zájem na zachování americké vojenské přítomnosti v Evropě.¹⁷⁵ „Pokud by přijetí nových členů bylo chápáno jako nutné

¹⁶⁹ LASAS, 98. V této souvislosti si nelze nepřipomenout slavný Kunderův esej o „unesené“ střední Evropě, KUNDERA, Milan, „The Tragedy of Central Europe,” in STOKES, Gale, *From Stalinism to pluralism. A documentary history of Eastern Europe since 1945*, (New York: Oxford University Press, 1991), 217-33.

¹⁷⁰ LASAS, 109.

¹⁷¹ FIERKE, „Dialogues,” 51.

¹⁷² TEWES, 157. Argumentace je zde totožná s Schimmelfennigem, SCHIMMELFENNIG, 244.

¹⁷³ HAVEL, „Address.” Obdobně pro polské představitele popisuje Tewes, TEWES, 157.

¹⁷⁴ FIERKE, „Dialogues,” 49.

¹⁷⁵ WOLF, 200-1.

pro revitalizaci NATO a amerických závazků v Evropě, přišlo by rozšíření jako nezbytné většině Němců. Pokud by, na druhou stranu, byl takový krok považován za hrozbu pro transatlantickou vazbu, byl by vyhodnocen jako téměř nepřijatelný.¹⁷⁶ Neurčitost německého postoje byla do určité míry umožněna také tím, že pozice se vyvíjela i ve Washingtonu, kde až do roku 1993 dominovali zastánci politiky „Rusko především“ (*Russia first*).¹⁷⁷

Význam atlantické vazby pro německé rozhodování si velice dobře uvědomovali Rühe a Weisser, kteří navázali blízké osobní vztahy s americkým think-tankem RAND Corporation a skupinou v něm působících expertů okolo F.S. Larrabeeho, Ronalda Asmuse a Richarda Kuglera.¹⁷⁸ Mezi oběma stranami panovala již v roce 1993 shoda na prospěšnosti rychlého rozšíření, v čemž byl RAND v rámci amerického diskurzu pionýrem. Rüheho ministerstvo později dokonce financovalo některé studie RANDu, jejichž argumentace mohla mít vliv na americkou politickou scénu.¹⁷⁹ Nechme otevřené, do jaké míry byl tento dopad přímý a nakolik jednalo ministerstvo obrany takticky a instrumentálně, jak naznačuje Weisser.¹⁸⁰ Význam osobních vazeb německých politiků na washingtonské kruhy potvrzuje také osoba bývalého velvyslance v Bonnu Richarda Holbrooka, jehož povolání na pozici náměstka ministra zahraničí pro Evropu v létě 1994 považují někteří autoři za zlomové pro americký obrat.¹⁸¹

Třetím externím prvkem je ohled na Rusko, které vůči rozšíření zachovávalo po celou dobu jednoznačně negativní postoj (nepočítáme-li slavnou epizodu, kdy Jelcin, údajně silně opilý, v září 1993 garantoval Polsku „volnou ruku“ pro rozhodnutí¹⁸²). Právě zhoršení vztahů s Ruskem bylo chápáno jako největší potenciální riziko rozšíření.¹⁸³ Původně dominantní snaha nedráždit Moskvu však získala značné trhliny na podzim 1993. Vliv říjnových událostí a Jelcinova dopisu je nastíněn v předchozí kapitole, ještě větší šok však přinesly prosincové parlamentní volby, které přinesly nečekaně silný

¹⁷⁶ WOLF, 201.

¹⁷⁷ TEWES, 165.

¹⁷⁸ DYSON, 36; OVERHAUS, *Zwischen*, 121.

¹⁷⁹ OVERHAUS, *Zwischen*, 122.

¹⁸⁰ WEISSER, Ulrich, *Sicherheit für ganz Europa. Die Atlantische Allianz in der Bewahrung* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1999), 226, cit. dle OVERHAUS, *Zwischen*, 122.

¹⁸¹ OVERHAUS, *Zwischen*, 122; TEWES, 180-1.

¹⁸² TEWES, 166.

¹⁸³ WOLF, 200.

mandát pro ultrapravicové nacionalisty Vladimira Žirinovského.¹⁸⁴ „Faktor Žirinovskij“¹⁸⁵ měl značný význam v tom, že vyvedl Růheho z izolace v rámci německé politické scény i vlastní strany, když se v jeho důsledku pro rychlé rozšíření NATO vyslovilo několik dalších významných politiků CDU, např. Friedbert Pflüger nebo Jürgen Rüttgers.¹⁸⁶ Nová ruská vojenská doktrína, která bývalé sovětské republiky označovala za „blízké pohraničí,“ kde má Rusko zvláštní zájmy,¹⁸⁷ pak působila jako další potvrzení skutečnosti, kterou měli němečtí politikové pociťovat stále více – Moskva je nevypočitatelný partner, na nějž je velmi těžké se spoléhat.¹⁸⁸

Čtvrtým a posledním ze zásadních vlivů, které rezonovaly v německé diskuzi, bylo propojení rozšiřování NATO a Evropské unie, klíčové zejména pro Kohla osobně.¹⁸⁹ Vzhledem k tomu, že otevření ES/EU na východ mělo pro kancléře i většinu politické scény prioritu a bylo považováno za žádoucí od samého počátku devadesátých let, bylo nutné zajistit, aby jej paralelní rozšíření Aliance neohrozilo, ale naopak podpořilo. Za tím účelem bylo třeba prosadit vysvětlení, podle nějž má rozšíření NATO pozitivní vliv nejen na budoucí rozšiřování Unie, a to díky jeho několikrát zdůrazněné interpretaci jako „transferu stability,“ ale také na její prohlubování skrze lepší perspektivu pro výstavbu silné Společné zahraniční a bezpečnostní politiky, budou-li všichni její účastníci zároveň členy Aliance. „Kdyby bylo přistoupení k NATO novým členům [EU] odepřeno, jejich bezpečnostní status by se jasně odlišoval od většiny starých členů, zvláště ve vztahu k americké jaderné záruce.“¹⁹⁰ Aby mohlo Německo rozšíření NATO podpořit, potřebovalo silnou záruku jeho kompatibility s rozšířením EU.

Pokusme se shrnout očekávaný dopad těchto čtyř proměnných na německé zahraničně politické role a jejich nositele v rámci debaty. Tlak Středoevropanů na jasný závazek plnohodnotného členství hrál do karet *Varšavanovi*, který tak mohl mít jasnou již od roku 1993. *Atlantista* vyčkával na rozhodnutí Spojených států, které jej mohlo ovlivnit oběma směry, neboť cílem pro něj bylo posílení transatlantické vazby, zatímco

¹⁸⁴ TEWES, 170.

¹⁸⁵ ZABOROWSKI, 107.

¹⁸⁶ TEWES, 170-1; ZABOROWSKI, 107.

¹⁸⁷ TEWES, 171.

¹⁸⁸ TEWES, 172.

¹⁸⁹ MEIERS, 207; WOLF, 216.

¹⁹⁰ WOLF, 200.

rozhodnutí o rozšíření spíše prostředkem k jeho dosažení. *Moskvan* musel být přinejmenším opatrný, ne-li zcela proti, ale jeho argumenty podlamovala ruská nečitelnost a vnitřní nestabilita, ohrožující případné benefity proruské politiky. *Gaullista* střežil budoucnost evropské integrace, jeho postoj tak závisel na vztahu případného rozšíření k ní.

Aby SRN mohla rozšíření podpořit, muselo tak dojít přinejmenším k permissivnímu konsenzu, kdy *Varšavan* nebude izolován, ale nejlépe podpořen *Atlantistou* skrze pozitivní přístup USA, zatímco *Moskvan* s *Gaullistou* budou uklidnění či neutralizováni.

3.2. Moment rozhodnutí: Vývoj diskuze v roce 1994

Do roku 1994 vstupovala Aliance s dvojsečným institutem Partnerství pro mír, který posunul debatu z principiální do praktické roviny. „Období mezi bruselským summitem a setkáním ministrů zahraničí [NATO] v prosinci 1994 bylo charakterizováno sporem ohledně konkretizace přístupové perspektivy pro kandidáty ze středovýchodní Evropy, který zasáhl transatlantické společenství, stejně jako vládní aktéry v Bonnu.“¹⁹¹ Tento rozpor však zdaleka nebyl technického rázu, jak by se na první pohled mohlo zdát – pro odpůrce bylo deklarované otevření NATO spíše rétorikou, než podnětem k zahájení přístupového procesu. Nebylo ještě rozhodnuto definitivně.

Německá debata byla již od konce roku 1993 poznamenána změnou chápání ruského faktoru. Po událostech z října až prosince 1993 přestal být důraz na dobré vztahy interpretován ve smyslu „Rusko především.“ Zapojení Moskvy do sítě institucionalizovaných vztahů bylo stále jednou z priorit, avšak bruselské rozhodnutí postavilo ohled na střední Evropu minimálně na stejnou úroveň. Jak pozoruje Tewes, první polovina roku byla věnována především postupnému utváření kompromisu mezi rolími *Varšavana* a *Moskvana*, který byl ztělesněn v nové zahraničně politická mantře pro následující měsíce a roky: Spolková republika prosazuje *zároveň* co největší míru *integrace* vůči zemím střední Evropy a *spolupráce* vůči Rusku.¹⁹² V tomto kontextu je velmi důležitý podpis individuální dohody o partnerství s Ruskem (které odmítlo účast

¹⁹¹ OVERHAUS, 125.

¹⁹² TEWES, 177-8. Původ této formulace Tewes nalézá v memorandu ministerstva zahraničí z jara 1994. Vzhledem k tomu, že autor zde odkazuje pouze na osobní rozhovor na ministerstvu, můžeme se domnívat, že šlo o neveřejný dokument.

v PffP – pozn. J.E.) v červnu 1994 – takovéto posílení *spolupráce* logicky otevřelo prostor pro krok vpřed ve věci *integrace*.¹⁹³ Rusko tak v německém diskurzu definitivně ztratilo nikdy nevyslovené a německými politiky vždy důrazně popírané právo veta.

V létě 1994 dochází rovněž k rozhodujícímu americkému obratu, souvisejícímu s Holbrookovým povoláním do Washingtonu. Clinton již v lednu v Praze prohlásil, že „Partnerství [pro mír] není členstvím v NATO, ale ani permanentní čekárnou. Mění celý dialog do té míry, že nyní již otázka nestojí, *jestli* NATO přijme nové členy, ale *kdy* a *jak*.“¹⁹⁴ Skutečná diplomatická ofenziva však přichází až v červenci v souvislosti s uzavřením dohody s Ruskem a slavným projevem Clintona ve Varšavě, kde opakuje výše zmíněné, ale daleko silněji tlačí na brzké otevření Aliance.¹⁹⁵

Nástup Američanů nepodpořil pouze *Atlantistu*, ale paradoxně také *Moskvana* a *Gaullistu*. Jak ukazuje Tewes, Německo se dostalo do amerického stínu a mohlo se soustředit na mediaci uvnitř Aliance i mezi Aliancí a Ruskem a posilovat tak dobré vztahy všemi směry.¹⁹⁶ Z hlediska vnějších faktorů byly dveře pro rozšíření otevřené, rozhodující fáze německé debaty se blížila do finále.

Téma opět jako první zvedl opět Rühle, když na zářijovém setkání ministrů obrany NATO v Seville neúspěšně tlačil na brzké vyjádření, které státy budou přizvány ke členství¹⁹⁷ a volal po tom, aby první z nich přistoupily již do roku 2000.¹⁹⁸ Dle očekávání se ostře proti postavil Kinkel, mezi Kohlovými ministry tak měsíc před volbami propukl otevřený spor. Kromě tradiční rétoriky ohledu na Rusko a vyhnutí se novým dělicím liniím použil Kinkel zajímavý nový argument: Rychlé rozšíření není, jakožto riskantní podnik, v zájmu Středoevropanů, neboť by se staly “frontovými státy“ na této nové dělicí linii.¹⁹⁹ NATO by se mělo vyhnout stanovení jakýchkoliv termínů a zbytečně nevytvářet tlak na své budoucí rozhodování.²⁰⁰ Zároveň však Kinkel

¹⁹³ TEWES, 181.

¹⁹⁴ CLINTON, William J. (12.1.1994), tisková konference v Praze, cit dle OVERHAUS, 124 (zvýraznil J.E.). Overhaus dále připomíná, že tato slavná fráze zazněla v podstatě totožné podobě již v dřívějším Rühleho projevu z května 1993 v Berlíně. OVERHAUS, 121.

¹⁹⁵ TEWES, 180-1.

¹⁹⁶ TEWES, 180-1.

¹⁹⁷ REUTERS (6.10.1994), “Kinkel geht auf Distanz zu Rühes NATO-Kurs.”

¹⁹⁸ REUTERS (7.10.1994), “Kohl verärgert über Streit um NATO-Erweiterung.”

¹⁹⁹ REUTERS (6.10.1994), “Kinkel.”

²⁰⁰ REUTERS (7.10.1994), “Kohl verärgert über Streit.”

potvrzuje, že nikdo nemá při vstupu do Aliance právo veta.²⁰¹ Na pomoc mu neváhal přispěchat Genscher, který zopakoval své obvyklé argumenty o přednosti rozšíření EU a nutnosti nedopustit izolaci Ruska.²⁰²

Tento střet tedy proběhl přesně dle scénáře daného jednotlivými variantami, které jeho aktéři ztělesňovali a z nichž se ještě příliš neposunuli. Tewes považuje za důležité „připomenout, že Kinkelova opatrnost se vztahovala především k načasování,“ ministr tedy nebyl v zásadě proti principu rozšíření.²⁰³ Je však otázkou, do jaké míry mohlo být odsouzení rozhodnutí faktickým nástrojem k bránění rozšíření, podobně jako dnes chápeme postoj některých států v otázce budoucnosti Gruzie či Ukrajiny v NATO a Turecka v EU. Podíváme-li se na Kinkelův jazyk pozorněji, zjistíme, že si ve svých vyjádřeních nechával volnost pro budoucí posun. Ve srovnání s Genscherem vynikne, že Kinkel byl v podstatě v opatrné a velmi obecně vymezené defenzivě, aniž by specifikoval jakékoliv podmínky či představil vlastní vize. Z toho můžeme usuzovat, že Kinkel nebyl ve svém postoji v říjnu 1994 zasazen příliš pevně.

Výměnu názorů rázně utnul Helmut Kohl: „Jsem absolutně pro to, aby ministři toto téma veřejně nerozmíchávali, a nezáleží na tom, jak se jmenují.“²⁰⁴ Jak bylo pro kancléře typické, opět se vyhnul vymezení vlastní pozice a jen neurčitě „volal po tom, aby pokračovalo rozšiřování Evropské unie a poukázal na souvislost mezi přijetím nových členů do EU a NATO.“²⁰⁵ Opoziční sociální demokrat (a pozdější evropský komisař) Günther Verheugen tak nebyl daleko od pravdy, když kritizoval vládní politiku jako nekoncepční.²⁰⁶

Do koaliční smlouvy se po těsném volebním vítězství a obnovení koalice CDU/CSU s FDP tématika dostala v natolik opatrně frázované podobě, že ji bylo možno interpretovat jako Kinkelovo vítězství.²⁰⁷ Pokud tomu tak bylo, šlo spíše o labutí píseň

²⁰¹ REUTERS (6.10.1994), „Kinkel.“

²⁰² REUTERS (7.10.1994), „Kohl verärgert über Ministerstreit um NATO.“

²⁰³ TEWES, 179.

²⁰⁴ KOHL, Helmut, cit. dle REUTERS (7.10.1994), „Kohl verärgert über Streit.“

²⁰⁵ REUTERS (7.10.1994), „Kohl verärgert über Streit.“

²⁰⁶ REUTERS (7.10.1994), „Kohl verärgert über Ministerstreit.“

²⁰⁷ WOLF, 203.

odpůrců či „opatrných.“ „Během [několika] dní od podpisu koaliční smlouvy se Bonn začal přizpůsobovat změněné pozici Washingtonu.“²⁰⁸

Tváří v tvář tlaku klíčového spojence se Kohl a Kinkel zařadili po bok Rüheho, Spolková republika nyní bojovala především za prosazení svých zájmů ve vztahu k Rusku a rozšíření EU do jazyka Aliance. Na prosincové schůzce ministrů zahraničí NATO byla v tomto ohledu úspěšná a oficiální dokument tak v pasážích k rozšíření nese silnou německou stopu: „Očekáváme a vítáme expanzi NATO, která obsáhne demokratické státy na východ od nás, jako součást pozvolného procesu, zohledňujícího politický a bezpečnostní vývoj v celé Evropě. Rozšíření, až přijde, bude součástí širší evropské bezpečnostní architektury založené na skutečné spolupráci napříč celou Evropou. Nebude nikoho ohrožovat a posílí stabilitu a bezpečnost pro celou Evropu. Rozšíření NATO doplní rozšíření Evropské unie, paralelní proces, který také svou částí významně přispívá k rozšíření bezpečnosti a stability k novým demokraciím na východě. [...] Potvrzujeme naše závazky k posílení kooperativních bezpečnostních struktur, které mohou obsáhnout země napříč celou Evropou, a připomínáme, že rozšíření NATO by mělo být nahlíženo také v tomto kontextu.“²⁰⁹ Text dále obsahuje řadu explicitních závazků k Rusku a podporu KBSE/OBSE.

Diskuze uvnitř spolkové vlády v prosinci 1994 zcela neskončila, ale výrazně se proměnil její obsah. Jasný postoj konečně zaujal kancléř Helmut Kohl, který se za rozšíření neváhal postavit ani ve střetu s Jelcinem na bezprostředně následující vrcholné schůzce KBSE v Budapešti. Ve světle Jelcinových výroků o „studeném míru,“ který měl posun NATO na východ vyvolat, Kohl opakoval, že rozšíření NATO je součástí „širšího celoevropského bezpečnostního konceptu“ a neznamena „žádné nové dělící linie.“²¹⁰ Kancléřovo rozhodnutí tak určilo vládní pozici. Ministři obrany a zahraničí se měli i nadále přit především o načasování, ale tentokrát už v konkrétním časovém rámci, kdy se navíc přizpůsobovali iniciativě ostatních, především Spojených států.

²⁰⁸ WOLF, 204.

²⁰⁹ NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION, “Final Communiqué issued at the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, 01. Dec. 1994,“
<http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24430.htm> (2.5.2010). Pozornému čtenáři neunikne, že první věta se v totožné podobě objevila již v dokumentech z bruselského summitu.

3.3. **Vládní diskurz v letech 1995-97**

Vládní rétorika let 1995-97 má v perspektivě naší práce jen podružný význam – rozhodnutí o podpoře rozšíření bylo již zformováno, nyní se řešila především jeho praktická realizace, tedy např. které státy mají být přizvány a k jakému datu. Vliv externích faktorů zůstával víceméně konstantní – Středoevropané nadále jevíli velký zájem o členství, proces vedoucí k rozšíření EU pokračoval paralelně a jeho vztah k rozšíření NATO nebyl považován za konfliktní, Spojené státy byly motorem rozšíření, zatímco Rusko jej tvrdě odmítalo.

Z našeho pohledu je tato etapa zajímavá především optikou německého postoje k Rusku, který byl určující pro sjednocení jazyka sledovaných aktérů. Bonn se od roku 1995 snažil zprostředkovávat mezi Moskvou a Západem a soustředil se na dvojí úlohu vyvažování americké pozice v Alianci a uklidňování a přesvědčování Moskvy.²¹¹ Tewes výstižně hodnotí, že esence *Varšavana* se spojila s diplomatickou aktivitou *Moskvana*, a vypočítává, že např. Kinkel se jen v roce 1996 setkal s ruským premiérem Primakovem hned desetkrát, kancléř pak byl v letech 1996-97 v Rusku celkem sedmkrát.²¹² Aktivita německé diplomacie byla obdivuhodná a přinášela i jasné výsledky a Němcům se do značné míry podařilo stát se vyslanci Bruselu v Moskvě, ale i naopak. Právě jejich přičiněním došlo např. k pověření generálního tajemníka NATO Javieru Solany k vyjednání Aktu NATO-Rusko, k přijetí Moskvy do Rady Evropy a skupiny G7, či významnému posílení jejích vztahů s EU.²¹³

Přes veškerou snahu je však nepřehlédnutelné, že uklidnění Ruska bylo již jednoznačně podřízeno rozšíření Aliance a mezi Rühem, Kinkelem a Kohlem v tomto bodě panoval až překvapivý konsenzus, a to včetně velice podobného jazyka. Všichni tři se již v prvních měsících roku 1995 explicitně vyjádřili, že Rusko nemá nad rozšířením právo veta.²¹⁴ Rühle poukazuje na suverenitu kandidátských zemí: „Nejedná se o násilné rozšíření Aliance na východ, ale o to, vyhovět vůli svobodných národů. Tento princip

²¹⁰ REUTERS (5.12.1994), „Kohl verteidigt bei KSZE-Gipfel NATO-Erweiterung.“

²¹¹ TEWES, 187.

²¹² TEWES, 191.

²¹³ TEWES, 191-2.

²¹⁴ SÜDDEUTSCHE ZEITUNG (4.2.1995), „Kinkel - Niemals Vetorecht für Rußland in NATO-Fragen“; SÜDDEUTSCHE ZEITUNG (20.4.1995), „Kohl und Rühle - Kein Moskauer Veto-Recht zu NATO.“

uznalo i Rusko.”²¹⁵ Iniciativu však přebírá Kinkel, který se obrací k rétorice *Varšavana*: „Je velkým úkolem této doby přivést reformní státy střední a východní Evropy do hospodářského a bezpečnostního společenství Evropské unie a NATO. [...] Pro Německo je trvalý úspěch demokracie a tržního hospodářství východních sousedů centrálním zájmem, což nesmí být opomíjeno ani tváří v tvář temným tónům z Moskvy.“²¹⁶ V podstatě tak obrací své dřívější kladení priorit mezi Ruskem a střední Evropou a přijímá Růheho pozici, čímž přináší silný argument proti realistické interpretaci svého postoje – kdyby byl Kinkel realistou, těžko by mohl ustupovat, když ruská opozice nijak neoslabovala.

Určující vliv pro Kinkelův posun, který byl ovšem jen nejviditelnějším dokladem širší tendence, mělo znepokojení nad válkou v Čečensku („Ale [jako] v Čečensku a Grozném - takhle ne! Důvěra je obousměrná záležitost.“²¹⁷) a vyjadřováním ruských představitelů. Ministr zahraničí se nebojí odsoudit „zbytečný konfrontační jazyk“²¹⁸ prezidenta Jelcina, když v souvislosti s rozšířením mluví o hrozící válce, a deklarovat, že SRN se jím nijak ovlivnit nenechá.²¹⁹ Podobně odmítavě reagují Kohl a Růhe na další ostrá vyjádření z úst Alexandra Lebedě a Pavla Gračeva.²²⁰ Růhe se pak s Kinkelem shoduje v novém argumentu, který považujeme za velice důležitý z hlediska reinterpretace ruské politiky v německém diskurzu – Rusko se svým chováním samo vystavuje nebezpečí izolace.²²¹ Za budování vztahů tedy není zodpovědný pouze Západ, také Moskva musí ukázat ochotu a dobrou vůli.

Význam let 1995-97 spočívá především v překonání rozporů mezi vládními činiteli. Rozhodující byla v tomto kontextu možnost stát se moderátorem, který buduje dobré vztahy zároveň ve Washingtonu, Bruselu i Moskvě, ale také vybudování asertivního postoje vůči Rusku, který byl způsoben deziluzí z jeho chování v Čečensku i vůči

²¹⁵ *SÜDDEUTSCHE ZEITUNG* (20.4.1995), „Kohl und Rühle.“ Citovaná pasáž je parafrází, nikoliv autentickým zněním výroku.

²¹⁶ *SÜDDEUTSCHE ZEITUNG* (6.5.1995), „Schärferer Ton Kinkels gegen Moskau.“ Opět parafráze.

²¹⁷ KINKEL, Klaus, cit. dle *SÜDDEUTSCHE ZEITUNG* (4.2.1995), „Kinkel – Niemals.“

²¹⁸ KINKEL, Klaus, cit. dle *SÜDDEUTSCHE ZEITUNG* (9.9.1995), „Bei Ost-Erweiterung der NATO droht Krieg.“

²¹⁹ *SÜDDEUTSCHE ZEITUNG* (9.9.1995), „Bei Ost-Erweiterung.“

²²⁰ *SÜDDEUTSCHE ZEITUNG* (20.4.1995), „Kohl und Rühle.“

²²¹ *SÜDDEUTSCHE ZEITUNG* (20.4.1995), „Kohl und Rühle“; *SÜDDEUTSCHE ZEITUNG* (6.5.1995), „Schärferer.“

Alianci a jejím jednotlivým členům. *Moskvan* ztratil svou dřívější sílu, cesta k rozšíření tedy byla na straně spolkové vlády volná.

Závěr

S využitím konstruktivistických teoretických přístupů k zahraniční politice a mezinárodním vztahům jsme se pokusili rozebrat formování pozice německé vlády k rozšíření NATO mezi roky 1990 a 1997, zejména pak v kritických letech 1993 a 1994. Vraťme se nyní k hlavnímu teoretickému předpokladu: Podařilo se nám vysvětlit postoj spolkové vlády pomocí normativních a ideových faktorů a obstál tedy konstruktivismus ve střetu s racionalistickými teoriemi, především realismem? Domníváme se, že ano, a to ze tří důvodů: Za prvé, debatě o rozšíření dominoval právě důraz na normativní faktory, určité prvky realistického kalkulu nalezneme jen u ministra obrany Volkera Rüheho, a to jen ve velmi omezené míře. Za druhé, z realistického hlediska považujeme podporu rozšíření za nelogickou, přirozenou volbou by byla snaha o vytvoření nárazníkového pásma mezi Aliancí a Ruskem. Za třetí, pokud by realisty byli naopak zastánci ohledu na Rusko, tedy především Klaus Kinkel a do velké míry také Helmut Kohl, těžko by mohli svou pozici v průběhu debaty změnit, neboť ruský odpor k rozšíření nijak neoslaboval.

Jak byl tedy postoj SRN k rozšiřování NATO utvářen specifickými normativními a ideovými faktory, resp. jejich artikulací v rámci diskurzu? Především, rozhodující roli hrála zakotvenost hodnot a norem, používaných ke zdůvodnění, proč by ta která pozice měla být prosazována, v německé identitě/zahraněčně politické kultuře. Politici usilovali o morální superioritu a legitimaci svých argumentů na základě kolektivně sdílených přesvědčení, co je správné. Jejich střet byl určen rozdílnými interpretacemi společného normativního základu, především, co se prioritizace jeho protichůdných elementů týče. Výsledné rozhodnutí se zrodilo v důsledku vstupu externích proměnných, jejichž hodnoty vytvořili permissivní konsenzus pro podporu rozšíření tím, že pomohly posílit

legitimitu některých identitárně založených argumentů (např. sounáležitost střední Evropy s euroatlantickým společenstvím) na úkor jiných (např. ohled na postoj Ruska).

Německou zahraničně politickou identitu jsme vymezili pomocí kritického rozboru konceptu civilní mocnosti a mírně odlišného přístupu v podobě zahraničně politické/strategické kultury. Došli jsme k tomu, že jejím hlavním prvkem je moralistní interpretace historie a z ní vyplývající zavržení toho, co je spojeno s jejími „temnými“ obdobími, a naopak až nekritickým přístupem k aspektům stavěným do souvislosti s poválečným úspěchem SRN. Ve svém odporu k *Realpolitik* definuje Německo zájmy hodnotově, a to jako např. jako mír, demokracii, lidská práva, tržní hospodářství a udržitelný rozvoj. Odvržení nacionalismu a expanzivních tendencí se projevuje v podpoře co nejširší mezinárodní spolupráce, nadnárodní integrace, s ní spojeného transferu suverenity a úsilí o položení mezinárodních vztahů na právní základ. Ve snaze nedopustit návrat individualistické a agresivní zahraniční politiky je důraz kladen na reflexivní multilateralismus a kulturu zdrženlivosti, kdy jsou spolupráce a vyčkávání chápány jako žádoucí normy chování.

Na základě odlišného přístupu ke klíčovým zahraničně politickým dilematům, která byla určena především snahou o maximální možnou podporu tří institucí - NATO, EU a OBSE, a co nejlepší vztahy se třemi partnery - USA, Francií a Ruskem, se zformovaly základní modely chování – *Atlantista*, *Gaullista*, *Moskvan* a *Varšavan*, které se dále odrážely v debatě vládních představitelů. Hans-Dietrich Genscher se zasazoval o vytvoření celoevropské bezpečnostní architektury a rozšíření EU, rozšíření NATO odmítal, především s ohledem na Rusko. Nejvýznamnějším a nejvytrvalejším zastáncem přijetí nových členů byl Volker Rühe, který akcentoval hodnotovou sounáležitost střední Evropy s euroatlantickým prostorem, ohled na postoje Středoevropanů a pozitivní souvislost rozšíření NATO s projektem evropské integrace. Genscherovy základní pozice převzal Klaus Kinkel, který byl Rühemu hlavním oponentem. Pod tlakem okolností byl však postupně nucen k ústupkům, aby nakonec dospěl k velmi podobné rétorice jako Rühe. Kancléř Helmut Kohl prodělal podobný posun, avšak je těžší jej sledovat, a to kvůli jeho notorickému vyhýbání se jasným vyjádřením.

Co je klíčové, všechny tyto postoje byly zasazeny do německé identity, její obsah nepopíraly ani neignorovaly, jen rozdílně akcentovaly principy, na jejichž existenci však

v zásadě panovala shoda. Rühe nepolemizoval s nutností ohlížet se na Rusko, ani nebagatelizoval projekt evropské integrace. Rozšíření NATO na základě šíření hodnot (především stability), a historické spravedlnosti vůči střední Evropě však pro něj bylo důležitější, zatímco u jeho oponentů tomu bylo až do podzimu 1994 přesně naopak.

Výsledné rozhodnutí mezi různými variantami ovlivnil vstup externích faktorů, který se ve vládní debatě odrazil především v roce 1994. Jako hlavní z nich jsme identifikovali postoje střeoevropských kandidátů, Spojených států a Ruska, dále pak vzájemnou souvislost procesů rozšiřování EU a NATO. V roce 1994 se postupně zformoval permissivní konsenzus pro rozšíření, který byl určen vývojem všech čtyř proměnných. Tlak Střeoevropanů na přijetí a především jejich hodnotově založená argumentace posilovala pozici Rüheho, stejně jako obrat Spojených států, které se od léta 1994 staví do čela snah o prosazení a akceleraci tohoto procesu, čímž navíc Německu otevírají manévrovací prostor pro mediaci mezi jeho zásadními partnery. Dojem nečitelnosti, nestability a nedůvěryhodnosti Ruska, který sílil např. díky pokusu o puč v říjnu 1993, následném úspěchu Žirinovského ultranacionalistů ve volbách, válce v Čečensku, nebo silovým vyjádřením ruských politiků, naopak oslabil proruské tendence na straně Kinkela a Kohla. Zodpovědnost za ochlazení vztahů se Západem začala být připisována právě Moskvě. Procesy rozšíření EU a NATO byly stále více interpretovány jako vzájemně se posilující, němečtí politici se tak nemuseli obávat ohrožení evropského projektu, který byl prioritou zvláště pro Kohla. Od prosince 1994 tak Německo razí jasný kurz směrem k podpoře rozšíření, který není v letech 1995-97 nijak zpochybněn, naopak získává jednoznačnou podporu i ze strany Kinkela.

Odpověď na otázku, jak byla umožněna konstrukce německé podpory rozšíření NATO, proto zní, že k tomu došlo ve třech krocích: Za prvé, toto rozhodnutí nebylo mimo prostor obecně vymezený německou identitou. Za druhé, v rámci vládního diskurzu se objevila silná varianta pro rozšíření, která dobře pracovala s interpretací normativního základu daného touto identitou. Za třetí, v rozhodující chvíli nastala konstelace externích faktorů, která jí umožnila prosadit se na úkor alternativních koncepcí.

Přínos práce chápeme především v kritické reflexi a syntéze různých přístupů v rámci konstruktivistického paradigmatu. Vlastní příspěvek spočívá v představeném trojstupňovém teoretickém modelu, který v sobě spojuje vlivy analýzy zahraniční politiky na základě identity a logiky přiměřenosti, teorii rolí, rozbor veřejného jazyka a rozhodování v prostředí omezené racionality. Vedlejším přínosem je fakt, že jde o první komplexní zmapování tématu v českém prostředí.

Hlavní výzvu pro další zkoumání chápeme v testování tohoto modelu, který je zde pochopitelně pouze načrtnut. První možností jsou případové studie dalších významných německých rozhodnutí např. ohledně rozšiřování EU (mj. i ve vztahu k Turecku) a evropské politiky obecně, kde bude třeba polemizovat spíše s liberálními přístupy. Za žádoucí považujeme také zkoumání vlivu námi přehlížených proměnných, a to jak na individuální úrovni (např. odraz osobních a osobnostních faktorů v názorech jednotlivých aktérů), tak na úrovni německého politického systému (např. formování pozic v rámci stran a dalších zájmových skupin, roli veřejného mínění apod.). Dá se očekávat, že konstruktivistický pohled zaměřený na celkový *kontext*, bude muset být konfrontován s racionalistickým vysvětlením konkrétních *mechanismů*, chce-li aspirovat na úplnější vysvětlení. Práce ovšem přináší i několik dílčích témat, jakým je např. nastíněná otázka vzájemného vlivu v trojúhelníku vztahů mezi německým ministerstvem obrany, RAND Corporation a Clintonovou administrativou, která může přinést nové světlo v řadě doposud platných poznatků o rozšíření Aliance.

Summary

Adopting constructivist approaches to foreign policy and international relations, the thesis strives to analyze formation of German government's position towards NATO enlargement between the years of 1990-97, of which 1993 and 1994 are considered decisive. It argues that rationalist theories and realism in particular are unable of explaining the problem, for the debate was dominated by value-based arguments and behaviour of both pushers and brakemen (or moderates) within German political elite make little sense from the realist perspective.

Thus, focus is shifted to the question how Germany's position towards NATO enlargement was shaped by specific normative and ideational factors, or more precisely, their articulation within discourse. A three-component theoretical model is suggested. First, policy making is limited by foreign policy identity, which prioritizes some possibilities over others according to the extent of their cultural acceptability, defined by how they convene with norms and values anchored in identity. Second, confronted by tough dilemmas, different foreign policy roles arise. Contradictory as they might be, all of them are embedded in the same identity; it is only its interpretation through language that they vary in. These roles enter a role conflict, which is characterised by struggle for moral superiority and monopoly for interpreting the identity within particular discourse. Third, the clash is resolved due to external factors, influencing the decision making process by providing some arguments with additional justification and denying others thereof.

Normative basis of German foreign policy is examined through a critical review of two of the prevailing concepts - civilian power and foreign policy culture. Moralistic interpretation of Germany's history and consequent denial of principles connected

with the Kaiser and Nazi era, as well as adoration of those perceived as sources of post-war recovery and welfare, are considered essential elements of German identity. Rather than anxiously pursuing supposed *raison d'être*, Germany defines her interests in terms of norms such as peace, democracy, human rights, market economy and sustainable development. Rejecting nationalism and expansionism, she is keen to support international cooperation, supranational integration, transfer of sovereignty and international order based on law. Struggling to avoid return of individualist and aggressive policies, she emphasizes reflexive multilateralism and culture of reticence.

Based on different approaches to solving Germany's crucial foreign policy dilemmas, identified as stemming from the determination to support three international organizations – NATO, EU and OCSE, and maintain amicable relations with three key partners – United States, France and Russia, all at the same time, essential roles emerged – the Atlantist, the Gaullist, the Muscovite and the Warshaviste. These models of behaviour were further reflected in the debate within the government. Hans-Dietrich Genscher emphasized a comprehensive security solution for the whole of Europe with Russia included, and preferred EU enlargement over that of NATO. Volker Rühle rose as the main proponent of accepting new members from Central and Eastern Europe (CEE), underlining that common values were shared and CEE was a natural part of the Euro-Atlantic community. Main opposition came from Genscher's successor Klaus Kinkel. However, later he began to amend his attitude, ending up with a pro-enlargement stance. Arguably, Chancellor Kohl underwent similar development. No matter how contrary the introduced policy alternatives might have been, it is argued that all of them shared the same normative background of German identity.

The eventual decision was influenced by external factors, shaping the debate especially in 1994. Four of them are identified as significant, namely the positions of CEE candidates, United States and Russia, as well as the mutual effect of separate processes of NATO and EU enlargement. Permissive consensus was reached within German foreign policy discourse by the end of 1994, as the US pro-enlargement shift directly favoured Rühle's position. Further, Russia's emerging perception as unstable country and unreliable partner downplayed Kinkel's and Kohl's sensitivities to her objections and lead them to abandon their original 'Russia first' stance. Additionally, EU

and NATO enlargement became to be understood as mutually reinforcing. Since the end of 1994, Germany was clearly in the supporters' camp and the consensus was only to grow in 1995-97.

Prameny a použitá literatura

AGENCE EUROPE (7.1.1994). "Deutschland für die 'grundsätzliche Öffnung NATO nach Osteuropa.'"

AGGESTAM, Lisbeth. "Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy." *Arena Working Papers* 8/99. < http://www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/seminars/gb/approach/document/wp99_8.htm > (25.1.2010).

AGGESTAM, Lisbeth and Adrian HYDE-PRICE. "Re-cognising Europe: NATO and the Problem of Securing Identities." In AGGESTAM, Lisbeth and Adrian HYDE-PRICE (eds.). *Security and Identity in Europe: Exploring the New Agenda*, 49-66. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000.

ASMUS, Ronald D., Richard L. KUGLER and F. Stephen LARRABEE. "Building a New NATO." *Foreign Affairs* 72.4 (1993), 28-40.

BRETHERTON, Charlotte and John VOGLER. *European Union as a Global Actor*. Routledge: London, 2004.

BUZAN, Barry, Ole WAEVER and Jaap de WILDE. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynn Rienner Publishers, 1998.

CONRAD, Björn and Mario STUMM. "German Strategic Culture and Institutional Choice: Transatlanticism and/or Europeanism?" *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik* 9 (2004).

DYSON, Tom. "Civilian Power and 'History-Making' Decisions: German Agenda-Setting on Europe." *European Security* 11.1 (2002), 27-48.

FIERKE, K.M. "Constructivism." In *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith, 166-184. Oxford: Oxford University Press, 2007.

FIERKE, K.M. "Dialogues of Manoeuvre and Entanglement: NATO, Russia, and the CEECs." *Millennium - Journal of International Studies* 28.1 (1999): 27-52.

FIERKE, K. M. and Antje Wiener. "Constructing institutional interests: EU and NATO enlargement." *Journal of European Public Policy* 6.5 (1999): 721-742.

HANDL, Vladimír. "Germany and the Visegrad Countries between Dependence and Asymmetric Partnership?" *Studien zur Internationalen Politik. Heft 3*. Hamburg: Institut für Internationale Politik, Universität der Bundeswehr, 2002.

HANDL, Vladimír. "Německý multilateralismus a vztahy k státům visegrádské skupiny." *Mezinárodní vztahy* 38.1 (2003), 5-27.

HAVEL, Václav. "Address to the North Atlantic Council" 21.3.1991.
<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/1991/2103_uk.html> (8.5.2010).

HYDE-PRICE, Adrian. "European Security, Strategic Culture, and the Use of Force." *European Security* 13.4 (2004), 323-343.

HYDE-PRICE, Adrian. "Germany's Security Policy Dilemmas: NATO, the WEU and the OSCE." In *Germany since Unification. The Development of the Berlin Republic*, ed. Klaus LARRES, 203-230. Basingstoke: Palgrave, 2001.

KEOHANE, Robert. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984.

KEOHANE, Robert and Joseph NYE. *Power and Interdependence*. Boston: Little, 1977.

KINKEL, Klaus. "NATO Requires a Bold but Balanced Response to the East." *International Herald Tribune* (21.10.1993).

KŘÍŽ, Zdeněk. "Germany and its Military Involvement in the Kosovo Crisis: The End of Civilian Power?" *Politologický časopis* 2/2009, 116-130.

KŘÍŽ, Zdeněk. "Teoretický koncept civilní moci a použití vojenské síly." *Mezinárodní vztahy* 42.2 (2007), 60-76.

KUNDERA, Milan. "The Tragedy of Central Europe." In STOKES, Gale. *From Stalinism to pluralism. A documentary history of Eastern Europe since 1945*, 217-33. New York: Oxford University Press, 1991.

LASAS, Ainius. "Restituting victims: EU and NATO enlargements through the lenses of collective guilt." *Journal of European Public Policy* 15. 1 (2008), 98-116.

LONGHURST, Kerry Anne. *Germany and the use of force: The evolution of German security policy 1990-2003*. Manchester: Manchester University, 2004.

MANNERS, Ian. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" *Journal of Common Market Studies* 40.2 (2002), 235-58.

MAULL, Hanns. "Germany and Japan: The New Civilian Powers." *Foreign Affairs* 69.4 (1990), 91-106.

MAULL, Hanns. "Germany and the Use of Force. Still a Civilian Power?" *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik* 2 (1999).

MAULL, Hanns. (ed.) *Germany's Uncertain Power*. New York: Palgrave, 2006.

MAULL, Hanns. "Normalisierung oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel." *Aus der Politik und Zeitgeschichte* 11/2004: 17-23.

MAULL, Hanns. "Zivilmacht Bundesrepublik Deutschland. Vierzehn Thesen für eine neue deutsche Außenpolitik." *Europa-Archiv* 47 (1992), 269-278.

MAULL, Hanns and Sebastian HARNISCH (eds.). *Germany as a Civilian Power? The foreign policy of the Berlin Republic*. Manchester: Manchester University Press, 2001.

MAULL, Hanns und Knut KIRSTE. "Zivilmacht und Rollentheorie." *DFG-Projekt Zivilmächte: Fallstudie*, 1997 <<http://www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/conferences/zib.pdf>> (10.4.2010).

MEARSHEIMER, John. "Back to the Future: instability in Europe after the Cold War." *International Security* 15.1 (1990), 5-56.

MEARSHEIMER, John. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York and London: W.W. Norton, 2001.

MEIERS, Franz-Josef. "A Change of Course? German Foreign and Security Policy After Unification." *German Politics* 11.3 (2002), 195-216.

MEIERS, Franz-Josef. *Zu neuen Ufern? Die deutsche Sicherheits- Verteidigungspolitik in einer Welt des Wandels 1990-2000*. Paderborn: Schöningh, 2006.

MEYER, Berthold. "Deutsche Außenpolitik und die NATO-Osterweiterung." *Wissenschaft & Frieden* 2/1996 <<http://www.uni-muenster.de/PeaCon/wuf/wf-96/9620203m.htm>> (8.5.2010).

NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION. "Final Communiqué issued at the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, 01. Dec. 1994." <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24430.htm> (2.5.2010).

NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION. "Partnership for Peace: Invitation Document issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, 10 Jan. 1994 – 11 Jan. 1994." <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24468.htm?selectedLocale=en> (10.5.2010)

OVERHAUS, Marco. "German Foreign Policy and the Shadow of the Past." *SAIS Review* 25.2 (2005), 27-41.

OVERHAUS, Marco. "In Search of a Post-Hegemonic Order: Germany, NATO and the European Security and Defence Policy." *German Politics* 13.4 (2004), 551-568.

OVERHAUS, Marco. *Zwischen kooperativer Sicherheit und militärischer Interventionsfähigkeit - Die deutsche Sicherheitspolitik im Transformationsprozess der*

NATO vom Ende des Kalten Krieges bis zum Kampf gegen den Terrorismus. Trier: Universität Trier, 2008. Berichtserstatter: Prof. Dr. Hanns W. Maull und Prof. Dr. Joachim Schild <[http://ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2008/506/pdf/DissertationOverhausPWP\(22-9-08\).pdf](http://ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2008/506/pdf/DissertationOverhausPWP(22-9-08).pdf)> (11.1.2010).

PRÁŠIL, Jan. “Německé koncepty ke Společné bezpečnostní a zahraniční politice: Civilní dimenze?” Research Paper 15/2007. *Asociace pro mezinárodní otázky* <<http://www.amo.cz/publikace/nemecke-koncepty-ke-spolecne-bezpecnostni-a-zahranicni-politice-civilni-dimenze.html>> (20.4.2010).

DIE PRESSE (8.10.1993). “Ruhe rührt Trommel für NATO-Osterweiterung.”

REUTERS (2.9.1993). “NATO will im Januar über Erweiterung bereiten.”

REUTERS (1.10.1993). “Breite Kritik an Jelzins NATO-Äusserungen.”

REUTERS (1.10.1993). “Jelzin-Brief relativiert NATO-Aussagen.”

REUTERS (20.10.1993). “Kinkel für Annäherung Osteuropas an die NATO.”

REUTERS (6.1.1994). “Kinkel – NATO Prinzipiell für Erweiterung Offen.”

REUTERS (7.1.1994). “Ruhe dementiert Uneinigkeit bei NATO-Erweiterung.“

REUTERS (8.1.1994). “Kohl – NATO-Papier bedeutet Beitrittsperspektive.”

REUTERS (6.10.1994). “Kinkel geht auf Distanz zu Rühes NATO-Kurs.”

REUTERS (7.10.1994), “Kohl verärgert über Ministerstreit um NATO.”

REUTERS (7.10.1994). “Kohl verärgert über Streit um NATO-Erweiterung.”

REUTERS (5.12.1994). “Kohl verteidigt bei KSZE-Gipfel NATO-Erweiterung.“

RISSE, Thomas, “Kontinuität durch Wandel: Eine ‘neue’ deutsche Außenpolitik?” *Aus Politik und Zeitgeschichte* 11 (2004), 24-31.

ROGERS, James. “From ‘Civilian Power’ to ‘Global Power’: Explicating the European Union's ‘Grand Strategy’ Through the Articulation of Discourse Theory.” *Journal of Common Market Studies* 47.4 (2009), 831-862.

RÜHE, Volker. “Shaping Euro-Atlantic Policies – a Grand Strategy for a New Era. Speech by the Federal Minister of Defence, Mr. Volker Ruhe, on the occasion of ‘The 1993 Alastair Buchan Memorial Lecture’ in London on March 26th, 1993.”

International Institute for Strategic Studies

<<http://www.iiss.org/EasySiteWeb/GatewayLink.aspx?alId=2650>> (8.5.2010).

RYJÁČEK, Jan. *Spolkový sněm a nasazení ozbrojených sil v zahraničí.* Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2008. Školitel JUDr. Vladimír Handl, CSc.

Severoatlantická smlouva < <http://www.nato.int/docu/other/cz/treaty-cz.htm> >
(10.5.2010).

SCHIMMELFENNIG, Frank. *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

SÜDDEUTSCHE ZEITUNG (4.2.1995). "Kinkel - Niemals Vetorecht für Rußland in NATO-Fragen."

SÜDDEUTSCHE ZEITUNG (20.4.1995). "Kohl und Rüge - Kein Moskauer Veto-Recht zu NATO."

SÜDDEUTSCHE ZEITUNG (6.5.1995). "Schärferer Ton Kinkels gegen Moskau."

SÜDDEUTSCHE ZEITUNG (23.8.1995). "Öffnung nach Osteuropa ein längerer Prozeß."

SÜDDEUTSCHE ZEITUNG (9.9.1995). "Bei Ost-Erweiterung der NATO droht Krieg."

SÜDDEUTSCHE ZEITUNG (20.1.1996). "Trotz russischer Proteste gegen eine Ost-Erweiterung der NATO; Bonn setzt weiter auf enge Partnerschaft mit Moskau; Kinkel: Jelzin hat alle Zusagen gegenüber dem Westen auf Punkt und Komma eingehalten / Erstes Treffen mit Primakow."

TEWES, Henning. *Germany, Civilian Power and the New Europe: Enlarging NATO and the European Union*. Basingstoke: Palgrave, 2002.

TEWES, Henning. "How civilian? How much power? German and the Eastern Enlargement of NATO." In *Germany as a Civilian Power? The foreign policy of the Berlin Republic*, eds. Hans W. MAULL and Sebastian HARNISCH, 10-25. Manchester: Manchester University Press, 2001.

TEWES, Henning. "The emergence of a civilian power: Germany and central Europe." *German Politics* 6.2 (1997), 95-116.

WALTZ, Kenneth. "NATO Expansion: A Realist's View." In *Explaining NATO Enlargement*, ed. Robert RAUCHHAUS, 23-38. London: Cass, 2001.

WALTZ, Kenneth. *Theory of International Politics*. London: Addison-Wesley Pub. Co., 1979.

WENDT, Alexander. "Anarchy Is What States Make of It. The Social Construction of Power Politics." *International Organization* 46.2 (1992), 391-425.

WEISSER, Ulrich. *Sicherheit für ganz Europa. Die Atlantische Allianz in der Bewährung*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1999.

WILLIAMS, Michael C. and Iver B. NEUMANN. "From Alliance to Security Community: NATO, Russia and the Power of Identity." *Millennium – Journal of International Studies* 29 (2000), 357-387.

WOLF, Reinhard. "The Doubtful Mover: Germany and NATO Expansion." In HAGLUND, David (ed.). *Will NATO Go East? The Debate over Enlarging the Atlantic Alliance, 197-224*. Kingston: Centre for International Relations, Queens University, 1996.

ZABOROWSKI, Marcin. *Germany, Poland and Europe. Conflict, cooperation and Europeanisation*. Manchester: Manchester University Press, 2004.